

**Монгол поэт
Хэнтэйн БАТХУУГАЙ
зохёохы ажалай
хүгжэм-дуута концерт
наадан тухай**

12 н.

**хайн
дуранай
театрһаа
арадай театр
болон ургаа**

13 н.

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

Буряад ҮНЭН

1921 оной декабриин 21-нээ гарана

Бүгэдэ арадай сонин

2013 оной декабриин 5 Четверг

(21947)
№ 48 (862)

Гарагай 5
www.burunen.ru

8 н.

АНХАРАГТЫ: конкурс!

2014 оной Сагаан нарын хайндэртэ зорюулан, "МИНИИ САГААН НАРА" гэнэн зохёохы хүдэлмэринүүдэй республиканска гурбадахи конкурсын гурим

**Конкурс эмхидхэгшэ:
«Буряад үнэн» Хэблэлэй байшан**

1. ЮРЭНХЫ ДУРИМУУД

1.1. Сагаан нарын хайндэртэ зорюулан зохёохы хүдэлмэринүүдэй конкурс (саашадаа - конкурс) республикын хэмжээндэ үндэһэн хайндэр дэлгэрүүлхэ, буряад арадай соёл бүрин зандань үлөөхэ болон хүгжөөхэ зорилготойгоор үнгэргэгдэхэнь.

2. КОНКУРСДО ХАБААДАГШАД

2.1. Буряад ороной, Россиин Федерациин мого нютагуудай, хари гүрэнэй ажаһуугшад конкурсдо хабаадаха аргатай. Хабаадагшад нанаан хизаарлагданагүй.

2.2. Буряад гү, али ород хэлэн дээрэ нэгэ хүн нэгэ хүдэлмэри тушааха ёһотой.

3. ЗОХЁОХЫ ХҮДЭЛМЭРИДЭ ЭРИЛТЭНҮҮД

3.1. Зохёохы хүдэлмэри удаадахи жанруудаар бэшэхэдэ болохо: эссе, шүлэг, очерк, публицистикэ, лав-стори, бусад.

3.2. Конкурсдо машинаар сохиһон гурбан хуудаһанһаа үлүү бэшэ хүдэлмэринүүд абтаха. Шриффт Times new Roman, хэмжээниинь 14, нэгэ дан зайтай (интервал) байха ёһотой.

3.3. Хүдэлмэри дотор автор тухай иимэ мэдээнүүд үгтэхэ ёһотой: фамили, нэрэ, обог (хүсэдөөр), түрэн үдэр, гэрэй, почтын хаяг, электронно хаяг.

3.4. Зохёохы хүдэлмэри иимэ хаягаар элыгээхэ хэрэгтэй: 670000, Улаан-Үдэ хото, Каландаришвилиин үйлсын, 23, «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшан, каб.44, «На конкурс» гэнэн тэмдэг хэхэ. Электронно хаяг: unen@mail.ru.

4. ЗОХЁОХЫ ХҮДЭЛМЭРИ СЭГНЭЛГЫН ЭРИЛТЭНҮҮД

4.1. Сагаан нарын темэдэ зохилдолго: конкурсн материал соо хайндэрэй темэ харуулагдаха, хүнэй хуби заяанда нүлөөлһэн ажабайдалай үйлэ хэрэгүүд тухай бэшэгдэхэ ёһотой.

4.2. Хүдэлмэри уран хайханай үндэр хэмжээндэ дүүргэгдэһэн байха ёһотой.

4.3. Конкурсын ябасаар эрхим хүдэлмэринүүд "Буряад үнэн" Хэблэлэй байшанай сонинуудай хуудаһануудта толилогдохо ("Бурятия", "Буряад үнэн").

5. КОНКУРСЫН ЖЮРИ

5.1. Конкурсдо тушаагдаһан материалнууды "Буряад үнэн" Хэблэлэй

байшанай сонинуудай редакторнууд, журналистнууд сэгнэхэ.

5.2. Сонинуудай хуудаһануудта толилогдохон хүдэлмэринүүдэй эрхимүүдыень журиин гэшүүд тодорулха. Авторнуудын урмашуулагдаха.

6. КОНКУРС ҮНГЭРГЭХЭ БОЛЗОР

6.1. 2013 оной декабриин 5-һаа 2014 оной феврилиин 5 хүрэтэр.

7. ЭРХИМ ХҮДЭЛМЭРИНҮҮДЭЙ АВТОРНУУДЫЕ УРМАШУУЛГА БОЛОН ШАГНАЛГА

7.1. Нэгэдэхи, хоёрдохи, гурбадахи нууринууды езэлһэн авторнуудта дипломууд болон дурасхаалай бэлэгүүд барюулагдаха.

Уважаемые читатели!
Завершается подписка на I полугодие 2014 года.
Спешите подписаться на наши издания!

Наименование издания	Периодичность	Условия	Подписная цена		Газета	Индекс	а) Через почту б) с получением в редакции в) с доставкой в организацию (по городу)	226,5 руб. 220,00 руб. 250,00 руб.	37,75 руб. 36,70 руб. 41,70 руб.
			На 6 мес.	На 1 мес.					
Газета «Бурятия» Индекс – 50908	вт., ср., чт., пт	а) Через почту б) с получением в редакции в) с доставкой в организацию (по городу)	824,64 руб. 400,00 руб. 450,00 руб.	137,44 руб. 66,70 руб. 75 руб.	«Спорт - Тамио» среда	31113	а) Через почту б) с получением в редакции в) с доставкой в организацию (по городу)	226,5 руб. 220,00 руб. 250,00 руб.	37,75 руб. 36,70 руб. 41,70 руб.
Газета «Буряад үнэн» Индекс - 50901	четверг	а) Через почту б) с получением в редакции в) с доставкой в организацию (по городу)	386,22 руб. 265,00 руб. 275,00 руб.	64,37 руб. 44,20 руб. 45,90 руб.	Журнал для детей «Одон» Индекс – 73879	73879	а) Через почту б) с получением в редакции в) с доставкой в организацию (по городу)	271,92 руб. 270,00 руб. 270,00 руб.	45,32 руб. 45 руб. 45 руб.
					Журнал «Байкал» Индекс - 78408 Журнал «Байгал» Индекс - 78407	78408 78407	а) Через почту б) с получением в редакции в) с доставкой в организацию (по городу)	503,61 руб. 420,00 руб. 420,00 руб.	167,87 руб. 140 руб. 140 руб.

Үргэмэл үхибүүдэй ажабайдал

“ХҮҮГЭДЭЙМНАЙ ЕХЭ БОЛОХОДО, МҮНГЭН ДУТАЛДАНА”

Хүүгэдые үргэжэ абаһан 6 гэр бүлэнүүдэй тоодо Буряад ороноо 83 регионой дунда түлөөлжэ Москвада болоһон Бүхэроссиин форумдо ошолдоһон Валентина Гармаева БГУ-гай актова зал соо үнгэрһэн “Приемная семья – наш теплый дом” гэхэн республиканска конференциин үедэ иигэжэ тэмдэглэһэн байна.

“Үргэжэ абаһан 3 үхибүүднэй табан жэл соо түрэлһөө түрэл, өөһэднэй үхибүүд болошонхой. Зүгөөр дээдэ нургуулида Улаан-Үдэдэ хураһадань, байха байрыень арендовал-хаданай, эдихэ юумыень, хубсаһа хунарын аяар холын районһоо зөөхэдэмнай, мүнгэн дуталдана, тэдхэмжын мүнгэн хүрэнгүй. Энэ талыень хаража, тааруулжа үзэхэ байгаа” гэхэн дурадхалнуудые хэлэһэн, үндэр хэмжээндэ республикаея Россиингаа ниислэл хотодо харуулан, Россиин хуралсалай бо-

лон эрдэмэй министр Дмитрий Ливановтай, Гүрэнэй Дүүмын юрист Головановтай уулзаһан байна. Валентина Зориктуевна бэрхэ нурадаг, эдэбхитэй, оролдосотой үхибүүдээрээ омогорхон хөөрэнэ һэн. Аха хүбүүниинь Ярославльда ород литератураар бүхэроссиин конкурсдо шалгарба, харин басаганиинь шатараар, теннисээр аймагтаа илажа гараба.

“Росси гүрэн соомнай 720 мянган үншэн хүүгэд тоологдоно, тэдэнэй 90 процентнь социальна үншэн үхибүүд болоно, ондоогоор хэлэбэл, гэртэхинтэй аад лэ, һайн харууһагүй, зайгуул үхибүүд болоно гэһээ... Үхибүүдые үргэжэ абаһан гэр бүлэнүүдые мүнгэ зөөрөөр дэмжэхэ, ажаллай хэлсээнүүдые тэдэнтэй баталха шухала байна”,- гэжэ “Ассоциация приемных семей Республики Бурятия” гэхэн РОО-гой түрүүлэгшэ Гэрэл Чердонова тэмдэглээ.

Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын

комитедэй түрүүлэгшэ Александр Стопичев, Гэр бүлын хэрэгүүдээр республиканска агентствын дарга Георгий Ожигов бүхы республикаһаа сугларһан, үхибүүдые үргэжэ абаһан бүлэнүүдэй ажалда, хүмүүжүүлдэ, хуралсалай хэрэгтэ оруулһан хубитадань үндэр сэгнэлтэ үгэбэ, хани халуунаар амаршалан, гарай бэлэгүүдые, бэшгүүдые эрхим бүлэнүүдтэ барюулан байна.

Удаань олон хүүгэдые гарын ганзагада, хүлын дүрөөдэ хүргэжэ байһан республикымнай олон аймагудай, Улаан-Үдэ, бусад хотын эбтэй зетэй, ажалша солотой, хүмүүжүүлгын баян дүй дүршэлтэй эдэ бүлэнүүдые Правительствын болон Арадай Хуралай зүгһөө амтан хоолоор “Бурятия” ресторан соо хүндэлжэ, үшөө олон баярай бэшгүүдые бэлэг сэлэгүүдтэйгээр барюулба, хани халуунаар амаршалба.

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

Дмитрий АЛТАЕВЫЙ фото

ЭРЭМДЭГ ЗОНДО НОТАРИУСАЙ ТУҢА ТҮЛБЭРИГҮЙ БОЛОХО

Буряад Республикын Правительствын ээлжээтэ зүблөөн дээрэ Буряад Республика дотор юридическэ туһаламжа үгтэхэ тухай хуулида нэмэлтэ хэгдэбэ. Энэ хуули байгша оной январин 1-һээ хүсэндөө оронхой. Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ бээлүүлэгдэдэг хуулийн ёһоор, адвокат ба гүйсэдхэхы комитедэй эмхинүүд эрэмдэг зондо түлбэригүй туһаламжа үгэдэг һэн. Мүнөө хэгдэһэн нэмэлтын ёһоор, тэрэ уялгата туһаламжа үгэхэ мэргэжэлтэдэй тоодо нотариусуд оруулагжа.

Гэхэтэй хамта хуулида нэмэлтэ хэгдэһэн ашаар сүүдэй заргада медико-социальна экспертизэдэ, гүрэнэй ба муниципальна эмхинүүдтэ гүйсэдхэхы засаг түрын эмхинүүд эрэмдэг зонийе түлөөлжэ эрхэгүй болохо. Юуб гэхэдэ, энэ уялга федеральна эмхинүүд бээлүүлжэ ёһотой юм.

Буряад Правительствын гэшүүд энэ хуулийн нэмэлтэ хубилалтын проект нэгэн дуугаар дэмжэбэ. Энэ хуулийн проект Арадай Хуралай февраль һарада үнгэрхэ сессийн харада табигдаха.

Цырегма САМПИЛОВА.

БУРЯАД ЦИРКЫН ХҮГЖЭЛТЫН АСУУДАЛ ЗҮБШЭГДӨӨ

Үнгэрэгшэ зуун жэлэй 90-ээд онуудта Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ Буряадай Гүрэнэй академическэ Буряад драмын театр үндэһэлэн буряад циркын студи-нургуули байгуулагдаһаар, Буряад орон дотор циркын шэглэл хүгжэжэ эхилһэн юм.

Тэрэ гэхээр энэ эмхи хүгжэжэ, өөрын онсо маягтай, бүрин бээ дааһан соёлой эмхи болонхой. Зүүн Сибирь дотор өөһэднэй бүлэг артистнартай ори ганса цирк болонхой. Ондоо циркнүүдһээ онсо илгаатай хэдэн шэнэ наадануудые байгууланхай, бүхэдэлхэйн циркнүүдэй оршомдо өөрын онсо хуури эзэлэнхэй, уласхоорондын фестиваль, конкурснуудта амжалта туйладаг юм. 2010 ондо С.Орешковэй нэрэмжэтэ парк соо 650 хүнэй хууритай цирк-шапито нээгдэнхэй. Бага амитадые хургаха болон үндэһэн арадайнгаа заншалта маягаар хэдэн нааданууд зохёогдонхой. Июнь һараһаа октябрь болотор тэрэ байрадаа наада харалга дэлгээд, бусад сагтань цирк гастрольдо гарадаг.

Гэхэтэй хамта, цирк-шапито хэдэн шиидхэгдээгүй ажабайдалай орёо асуудалнуудтай юм. Циркын ажахын хэдэн байранууд баригдаагүй, мүн байшангыё тойроод байһан талмай болбосон түхэлдэ оруулха мүнгэн зөөри хэрэгтэй. Мүн циркын элдэб шэглэл бүрин хүгжөөхэ талаар хорилгын танхим дуталдана. Мүнөө сагта циркын артистнар П.И. Чайковскийн нэрэмжэтэ соёлой болон искусствын колледжын тамирай танхим соо хорилгын, бэлдэлгын ажал ябуулдаг. Энэнь хадаа оюутадай хуралсалай байдал хашана гэжэ эли. Эдэ болон бусад цирк хүгжөөлгын асуудалаар һаяхан үнгэрһэн Буряад Республикын Соёлой ба искусствын соведэй зүблөөн дээрэ хэлсэгдээ.

Цырегма САМПИЛОВА.

Дурасхаалай үдэшэ

ЗОХЁОХЫ АЖАЛЫЕНЬ ШАБИНАРЫНЬ, ХҮҮГЭДЫНЬ ҮРГЭЛЖЭЛҮҮЛХЭ

гэхэн гүн удхатайгар артист нүхэдын, түрэлхидын, нютагархидын мэдээжэ режиссер, бэлигтэй артист, бэрхэ киноартист, дүршэлтэй багша байһан **Россиин искусствын габьяата ажал ябуулагша, республикын Гүрэнэй шангай лауреат, Монголой соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ, Монголой “Алтан Гадаһан” ордендо Владимир Ильич Кондратьев тухайгаа декабриин 1-дэ түрэл театртнэй үнгэрһэн дурасхаалайн үдэшэ дээрэ онсолһон байна.**

Тайзан дээрэ столнуудай саана хууһан элдэб үеын артистнууд, суг Ленинградта театральна институтда хураһан нүхэд – алдар суутай артистнууд Михаил Елбонов, Дарима Сангажипова, Людмила Дугарова, Чингис Гурев, бусад зохёохы ажалтай зон ехэ зохидоор дүрбэн тэгшэ бэлигтэй байһан талаантай нүхэрөө дурсаба, найруулан табиһан зүжэгүүдһэнь хэгдүүдтэ хабаадаба. Наһанайн түрүүшын нүхэр байһан Россиин арадай артистка Лариса Егорова, бэлигтэй оршуулагша-артистка Светлана Бубеева, Россиин габьяата артистнууд Олег Бабуев, Дамба-Дугар Бочиктоев, Чингис Гурев, бусад артист нүхэдын урин дулаан үгэнүүдые хэлэн, бэлигтэй режиссер, актер, найдамтай нүхэр байһан Владимир Ильичыё һайханаар дурсаба. Хойнохи экран дээрэ

өөрын хэлэһэн үгэнүүдые, урихан мийэрэлтэй өөрын дүрэ зурагуудые, зүжэгүүдһээ болон наадаһан кинофильмүүдһэнь хэгдүүдые, зурагуудыё хаража уярбабди, баясабабди.

Ч.Айтматовай “Эхын таряалан», Д.Эрдыеевэй “Хазар хара һахал”, Ф.Буляковай “Хүгшэд хадамда гарана”, Г.Башкуевай “С.С.С.Р”, “Аадар” гэхэн хитад, бусад зүжэгүүдһээ хэгдүүдтэ онсо шадбаритай артистнууд бэрхээр наадаба. Соёлой министрэй орлогшо Сергей Добрынин зохёохы ажалдань үндэр сэгнэлтэ үгэбэ. Мэдээжэ режиссер Цырен Бальжанов зохидоор, зоной зүрхэ сэдхэл жэгнэһэн, дурасхаалай дулаан үдэшыё

хүтэлбэ. Хоёрдохи хани нүхэрэйн, бэлигтэй артистка байһан Базар-Ханда Рабдановаһаа гараһан Буянто хүбүүниинь, һүүлшынь монгол хани Батсүх нүхэрын Батюр хүбүүнтээ тайзан дээрэ гаража, эндэ олоороо сугларһан зондо, бүхы артистнуудта үнэн сэдхэлэйнгээ баяр хүргөө. Культурологиин эрдэмэй кандидат Валентина Бабеева үдэсын түгэсхэлдэ “Школа слез и смеха” (Актер и режиссер Владимир Кондратьев) гэхэн шэб шэнэ номтоёо харагшадые танилсуулжа, түрэлхидын олондо бэлэглээ.

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

Буряад Республикын Арадай Хуралда

ҮНДЭН ХЭЛЭНЭЙМНАЙ ХУБИ ЗАЯА ШИИДХЭХЭ

Буряад Республикын Арадай Хуралда мүнөөдөр эхилсэн сессийн хараада буряад хэлэнэй хуби заяан шиидхэгдэхэ.

Хэдэн харын туршада буряад арадай түрүү эрдэмтэд, багшанар, ниитэ ажаябуулагшад болон хуулийн засаг баригшад буряад хэлэн тухай асуудалаар өөһэдынгөө ханамжануудаа мэдүүлэн байха юм. "Эрдэм туралсал тухай" хуулийн "Буряад Республикын хэлэнүүд" гэнэн гаршагта статьяда нэмэлтэ хубилалтануудыг гурбан янза баримталан, Эрдэм туралсалай министерство бүридхэн байна. Дүрбэдэхи янза – вариант Арадай Хуралай депутат Бато Семенов дурадхаан байха юм. Энэ янза баримталбал, буряад хэлэнэй хүгжэлтэдэ хайн нүлөө оруулха гэжэ эрдэмтэд мэдүүлэ. Бато Семенов манай зохёохы бүлэгтэй уулзажа, буряад хэлэн тухай ханамжануудтаяа хубалдаан байна.

БУРЯАДА

УЛА БОЛОМООР ЖЭШЭЭ

Росси доторхи бүхы үндэһэтэдэй республиканууд сооһоо манай Буряад Республика тон муугаар түрэл хэлээ мэдэдэг байна. Татарстанда ула боломоор жэшээ бии. Юуб гэхэдэ, 20 гаран жэлэй саана тэндэ түрэлхи хэлэнэйн байдал тон манай буряад хэлэнтэй адли байгаа. Булта ород хэлээр дуугаралдаад, татар хэлээ мэдэхэ хүниин үсөөрхэн байна. Үйлсэ гудамжа, данса саархан, соносхолнууд булта ород хэлэн дээрэ бэшгэдэг байгаа. Тиигэжэ түрүү хүнүүдын үндэһэтэдэй

республика хадаа хэлээ хүгжөөхэ, ёһо заншалаа хэргээхэ ёһотойбди гэнэн ханамжань нэгэн дуугаар дэмжэгдэнэн. Тэрэ дары хэлэ хэргээхэ, шудалха, хүгжөөхэ удха шанартай хэдэн хуулинууд баталагдаа.

Энэ жэшээ хадаа бидэндэ найдал түрүүлнэ. Буряад хэлээ үшөө хүгжөөхэ арга боломжо байна ха юм даа. Тиимэһээ буряад хэлэ шудалалга тухай асуудал зүб мүрөөр шиидхэгдэхэ ёһотой. Тэрээнһээ олон юумэн дулдыдахань эли.

ХЭЛЭЭ АЛДАБАЛ, СОЁЛОО, ҮНДЭН АРАДАА АЛДАХАБДИ

Буряад хэлэ шудалха гү, али үгы гэнэн асуудал юрын боро байдалай асуудал гэжэ хананан зон олон. Гүнзэгыгөөр, зүрхэ сэдхэлээрээ түрэлхи хэлэн тухайгаа бүхы арад хананаа болоногүй гэжэ мэдээжэ. Хэлээ алдабал, буряад арад үгы болохо гэжэ мэдэрхэ шухала. Мүнөө сагта хэлэ, заншал гэхэ мэтэ бүрин абажа, нэгэ арадай нүгөө арадтайгаа нэгэн болон ниилэлгэ эжэлүүдгүй боложо байганиинь эли. Тэрэ ассимиляци нюуха бэшэ, мэдэрхэ ёһотойбди. Росси гүрэн элдэб олон яһатанай ажаһуудаг гүрэн ха юм. Энэл талаараа хүсэтэй. Түрэлхи хэлээ хайн шудалхан арад алишье талаар хүгжэнги байдаг. Тиимэһээ депутатууд буряад хэлэ хүгжөөлгын талаар шухала, зүб мүрэй шиидхэбэри абаха бээ гэжэ найдая.

БУРЯАД ХЭЛЭ ШУДАЛАЛГА ТУХАЙ БАТО СЕМОНОВЫ ДУРАДХАЛНУУД

Буряад хэлэн ород хэлэн

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото

тэй адлиханаар туралсалай эмхинүүдтэ үзэгдэхэ ёһотой. Гадна заабол шудалагдаха ёһотой. Энэ асуудал тургуулийн директорнуудэй мэдэлдэ үгэжэ болохогүй. Хэрбээ үгтэбэл, буряад хэлэнэй байдал улам муудаха. Энэ ханамжа олон зон дэмжэхгүй гэжэ Бато Цырендондокович найдана.

Буряад хэлэ үзэлгэ үхибүүдтэ хаалта болохогүй. Бусад хари хэлэ шудалалгада туһа болодог юм гэжэ эрдэмтэд шэнжэлэнхэй бшуу. Буряад хэлэ ганса факультативай түхэлдэ оруулаад, хайн дураараа үзэхэ болгоо хаань, одоол буряад хэлэмнай хосорхо бшуу. Тиимэһээ засаг түрын үндэһэн арадтаа хандалга, анхарал энэ сагта хэрэгтэй болоод байна.

ХЭЛЭ ҮЗЭХЭ ДУРАГУЙШУУЛ БАГШАНАР МУУГААР ЗААНА ГЭЖЭ ШАЛТАНА

Үнэхөөрөө, республика дотор буряад хэлэ шудалхагүйбди гэжэ мэдүүлэн тургуулинууд олошоржо байна. Зарим нэгэн багшанар муугаар заана, ном үгы, зааха методико хуушараа гэжэ мэдээсэнэ. Энэ талаар Бато Цырендокович иигэжэ хэлэһэн байна:

- Буряад хэлэнһээ арсахан ушарнуудыг нажааха хэрэггүй. Хэлэ шудалан хүгжөөлгэ хадаа удаан болзорой ябуулга гэшэ. Эндэ мэдгэхэ, яраха хэрэггүй. Аргахан саашаа дабшаабди. Нэн түрүүн буряад хэлэнэй багшанарай салин дээшлүүлхэ хэрэгтэй. Ажалта нуури байгуулагдабал, мэргэжэл-

тэд олдохо. Буряад хэлэнэй багшанарта турагшадтай тооһоо дулдыдаагүй хайн салин түлэхэ хэрэгтэй. Табан турагшадта буряад хэлэ заажа байһан багша ехэ салин абахадаа, ажалаа уран бүтээхэ, зохёохо, бусад үхибүүдыг хонирхуулхыг оролдохо ха юм.

Тэрэнэй тэмдэглэһээр, буряад хэлэнэй багшанарай дүршэл, хонирхолтой ажал үндэһэлэн, шэнэ учебнигүүд, методическа хэрэгсэлнүүд, номууд хэблэгдэжэ, тургуулинуудта тарагдаха. Тиигэжэ түрэл хэлээ хүгжөөхэ, соёл, заншалаа үндэһэн хаянгүй, хүгжөөн халбаруулха зэргэтэйбди.

Цырегма САМПИЛОВА.

ЭБ НЭГЭН ЭХИЛЭЭ, ЗҮБ ТЭЭШЭНЬ ШИИДХЭЭ!

Буряад хэлэнэй талаар ажал ябуулагшадта, буряад хэлэнэй багшанарта хүүлэй үедэ хүшэр болонхой. 1946 онһоо манай тургуули бии болгогдоһон. 1960-70-аад онуудай үедэ ямар олон сэхээтэн энэ тургуулиһаа гарааб даа. Буряад Республика бии болгогдоод, буряад хэлэ хүгжөөхэ гэнэн асуудал оршон тойронхи байдалда, хүн бүхэнэй сэдхэлдэ ехэ дэлгэрэнги байгаа. Буряад хэлэтэй эжы, абатай тургаал заабарида турхан үхибүүд тиимээр лэ турадаг байгаа ха юм. Харин 70-80-яад онуудта буряад хэлэн ехэ орхигдожо эхилээ. Буряад хэлэтэй гэртэхинтэй үхибүүд ехэ үсөөн боложо байна. Тэдэндэ хэлэжэ, энэниие иигээд уншаха гэжэ зааха, тургаха хүн үсөөн болоод байна. Сэдхэлэймнай гол алдагдана. Тэрээнһээ боложо, хэсүү байдалда ороод, хуули абаха гэжэ байнабди.

Манай тургуулинуудта 3-дахы программаар буряад хэлэ заадаг багшанарыг ехэ хайрланаб. Буряад хэлэ мэдэхгүй, ганса ород хэлэн дээрэ хэшээлүүдтэ ябаад, арай гэжэ буряад хэлэнэй хэшээлдэ ерээд, хүсэд ябахашыггүй, тэрэ зааһан юумьешни нэгэшье гэртэ дабтангүй, долоон хоногой хоёр дахин үнгэргэгдэдэг хэшээлдэ бүхы эрдэм мэдээсэ мартанхай, нэгэшье үгэ сээжэлдэнгүй ерэнэ ха юм даа. Багшын ажал ехэ хэрэгтэй. Багшанар миин байдаггүй. Ажалаа хонирхолтой болгохыг оролдодог. Эгээл муу юумэмнай гэхэдэ, бидэниие хүтэлбэрлэхэ ёһотой юм? 2007 ондо туршалгын программа бии болгогдоо. Буряад хэлэ шудалагшадтай хахадын тэрэ программаар, нүгөө хахадын 1991 оной программаар ажалладаг. Энэ мэтээр хөөрөлдэхэ юумэн олон. Харин мүнөөдэрэй шухала асуудал зүб мүрөөр шиидхэгдэг лэ даа. Манай нэшэлдэ энэ асуудал үлэхэл даа.

1-дэхи классһаа 4-дэхи хүрэтэр уялгата янзаар үзэгдөөд, саашаа хайн дуранай болгобол, хэншье эрьежэ, буряад хэлээ үзэхгүйнь эли. Иимэ түхэлөөр оло дахин туршагдаһан юм.

Манай тургуули шэнги жэнхэни буряад хэлээ шудалдаг тургуулинуудыг нээхэ хэрэгтэй. Городой ород хэлэтэй үхибүүдыг, ород хэлэтэй эжынэрыг хайшан гээд долоон хоногой оройдоол хоёр дахин юун тухай заажа, хөөрөжэ, хэлэндэ тургаха гэжэ хананат?

Эхин ба дунда классуудай программануудыг дахин хараха. Мүнөө хүгжэлтын, хэргэлгын үе болотор орёо юумээ орхихо хэрэгтэй. Буряад хэлээ хүгжөөхын түлөө эб нэгэн эхилээл даа. Тиимэһээ хэлэн тухай хуули хэрэгтэй. Манай багшанарта зоригшыг, хүсэншыг, шадалшыг бии. Зүб тээшэнь шиидхээл даа. Шэн зориг үгөө хаатнай, юумэн хуу бүтэхэл даа.

Янжима ИВАХИНОВА, Республикын 1-дэхи лицей-интернадай буряад хэлэнэй багша.

Түрэлхидэй ханамжа

ТҮРЭЛХИ ХЭЛЭЭЭ ҮЗЭХЭЛ ХЭРЭГТЭЙ

Минии хубүүн 5-дахы классай турагша, буряад хэлэ хайн мэдэдэг. Энэнь ехэ гайхалтай. Ушар юуб гэхэдэ, манай гэр бүлэдэ нэгэшье буряадаар дуугардаг хүн үгы, ород яһатан гэшээбди. Теэд хубүүн зарим буряадһаа дээрээр буряад хэлэ мэдэдэг.

Минии хананада, буряад хэлэн заабол үзэгдэхэ ёһотой. Ород хүүгэдэй иимэ хайнаар буряад хэлэ шудалжа байхада, буряадууд түрэл хэлээ шудалхал аргатай ха юм. Буряад хэлэнэй хэшээлүүдтэ үхибүүд ганса хэлэ үзэхэ бэшэ, мүн буряад арадай байдал, ёһо заншал мэдэхэ болоно. Энэнь хүүгэдэй хүгжэлтэдэ тааралдан ехэ

нүлөөлдэг. Бэе бэеынгээ хэлэ шудалга хадаа арад арадаа хүндэлэн тэмдэг ха юм. Суг зэргэлээд ажаһууһан арадуудай ёһо заншал мэдээгүй хаа, яһатан хоорондохи тэсэбэригүй, эсэргүү байдал түрүүлдэг.

Манай республикын үхибүүд гүрэнэй хоёр хэлэ тон адлихан, нэгэ хэмжээндэ мэдэхэ, шудалха, харилса-

ха ёһотой. Нэгэ газарта эбтэй эетэй хууһан хадаа бэе бээ хүндэлхэ, соёл заншалаа сэгнэхэ манай эндэхи хүн бүхэнэй уялга.

Алена УСИКОВА, Эрхириг нютагай түрэлхидэй нэрэ зүгһөө.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИЙН ТҮСЭБ

2013 оной декабриин 2-6

I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ЭЭЛЖЭЭТЭ ГУРБАДАХИ СЕССИ

Сессиин нээлгэ
Пленарна зүблөөн
05.12 10.00-13.00, 14.00-18.00 Ехэ танхим

II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЭ М.М.ГЕРШЕВИЧЭЙ ХҮТЭЛБЭРИ ДОРО ҮНГЭРГЭГДЭХ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН

02.12 11.00 Бага танхим

III. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАЙ ЗҮБЛӨӨНҮҮД Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон сан жасын талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Ц.Э.Доржиев)

Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ гурбадахи сессидэ хэлсэгдэхэ асуудалнууд

02.12 15.00 Бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Б.Н.Ботоев)

Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ гурбадахи сессидэ хэлсэгдэхэ асуудалнууд

04.12 15.00 Бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон

(түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ гурбадахи сессидэ хэлсэгдэхэ асуудалнууд

02.12 13.30 Бага танхим

IV. ХҮДЭЛМЭРИЙН ЗҮБЛӨӨНҮҮД БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЫН УЯЛГАНУУДЫЕ САГ ЗУУРА ДҮҮРГЭГШЭ В.Г.ТАРХОВАЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХ ХҮДЭЛМЭРИЙН ЗҮБЛӨӨНҮҮД

1. Буряад Республикын Арадай Хуралай 2013 оной декабриин 2-ноо 6 болотор хугасаада түсэблээн хэмжээ ябуулганууд

2. Буряад Республикын Арадай Хуралда хиналтын дансануудые бээлүүлгын байдал тухай

02.12 13.00 Бага танхим

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДА

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Б.Н.Ботоев)

"Буряад Республикада муниципальна байгууламжануудые тогтоолго болон хилиень табилга тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай

03.12 14.00 каб.322

Буряад Республикын Арадай Хуралай дэргэдэхи нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн түлөөлэлгэтэ зургануудай зүблэлэй зүблөөндэ бэлдэлгэ тухай

04.12 14.00 каб.322

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото

дэлгүүрэй талаар хороон

(түрүүлэгшэнь А.П.Попов)

"Гүрэнэй болон муниципальна мэдэлдэ байһан газарай участогуудые үмсэдэ түлбэриггүйгөөр үгэхэ тухай" Буряад Республикын Хуулиин 1-дэхи статьяда хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай

02.12 14.00 каб.119

"Россиин Федерацида худалдаа наймаанай ажа-ябуулгы гүрэнэй талаһаа гуримшуулгын юрэнхы дүримүүд тухай" федеральна хуулиин 2-дохи статьяда хубилалта оруулха тухай" 354360-6 дугаарай федеральна хуулиин түлэб тухай ("худалдаа наймаанай сеть" гэхэн ойлгосые тодорхойлох талаар)

03.12 10.00 каб.119

"Бөөнгөөр наймаалалгын хүдөө ажахын дэлгүүрнүүд тухай" 537919-5 дугаарай федеральна хуулиин түлэб тухай

04.12 10.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон

(түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

1. "Россиин Федерацида нуралсал тухай" федеральна хуулиин 1-дэхи статьяда хубилалтануудые оруулха тухай" федеральна хуулиин түлэбые Россиин Федерациин Федеральна Суглаанай Гүрэнэй Дүүмэдэ оруулха тухай Смоленскэ можын Дүүмын үүсхэл тухай

2. "Россиин Федерацида нуралсал тухай" федеральна хуулиин 35-дахи болон 99-дэхи статьянуудта хубилалтануудые оруулха тухай" федеральна хуулиин түлэбые Россиин Федерациин Федеральна Суглаанай Гүрэнэй Дүүмэдэ оруулха тухай Орловскэ можын Арадай депутатуудай зүблэлэй үүсхэл тухай

02.12 14.00 каб.218

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэнэ яһатануудай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, ниитын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Ц.Б.Батуев)

Нүүдэл хүдэлмэрийн зүблөөн:
Хорооной бүрин этигэмжын асуудалнууд

02-03.12 Яруунын аймаг

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаалин нөөсөнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхые хамгаалгын талаар хороон

(түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

"Буряад Республикада элшэ хүсэ гамналга болон элшэ хүсэ ашаглалгын ашаг үрэ дээшэлүүлгэ тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай

04.12 11.00 каб.211

"Захиргаанай хуули эбдэлгэнүүд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай

04.12 14.00 каб.211

V. "ДҮХЭРИГ ШЭРЭЭ"

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон

(түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

Буряад Республикын гүйсэдхэхи засагай зургануудай социальна шэглэлтэй коммерцэскэ бэшэ олонийтын эмхинүүдтэй харилсаа холбоонууд тухай (наһатай болон эрэмдэг бээтэй хүнүүдые социальна талаар дэмжэлгэ болон хамгаалгада хабаатай)

03.12 14.00 Бага танхим

ХҮНДЭТЭ УНШАГШАД!

«БУРЯАДАЙ ТҮРҮҮ ХҮНҮҮД» гэхэн заншалта конкурснгаа энэ жэлэй лауреадуудые дахин нэрлэе:

"Сагаан үбгэн-2013" ("Вершина мудрости") номинаци

Михаил Надмитович Очиров, автор – Климентий Бадмаев
Владимир Луквич Кургузов, авторнууд - Михаил Зомонов ба Валентина Бабуева

«Баатар Мэргэн-2013» номинаци
Владимир Бухаев, автор – Цырегма Сампилова

БАЯР ЁҢОЛОЛДОО УРИНАБДИ!

Мүнхэ Доржиевич Дамбаев, автор - Бэлигма Орбодоева
Солбон Дондокович Лыгденов, автор - Оюна Цыденова

"Гуа сэсэн хатан-2013" («Женщина года -2013») номинаци

Дагмидма Шойжалсановна Мархюева, автор - Доржо Дамбаев
Дашима Гылыковна Дамдинова, автор - Сарюуна Эрдынеева
Баирма Бастуевна Лхасаранова, автор - Надежда Дондокова

"Аламжа Мэргэн Арюун Гоохон хоёр" (Лучшая семейная пара-2013») номинаци

Батор Занабазарович болон Людмила Цыреновна Цыбиковтэн, автор - Даши Аюшиев

Анатолий Алексеевич, Светлана Васильевна Петровтон, автор - Рэгзэма Батомункуева

"Аласай холбоон-2013" (Мир и Бурятия») номинаци

Болдын (Хэнтэйн) Батхуу, автор - Валерий Цыбиков.
Ханда Батоцыреновна Пурбуева, автор - Намжилма Бальжинимаева

Хүндэтэ нүхэд!

Хүүгэдэй "Одон" журналаймнай байгуулагдаһаар 15 жэл болобо. Декабриин 7-до үдэрэй 15 сагта Буряадай Гүрэнэй Х.Намсараевай нэрэмжэтэ Буряад драмын академическэ театрта "Одон" журналай һайндэртэ, конкурсымнай лауреадуудые хүндэлэлгын баяр ёһололдоо хабаадахыетнай уринабди.

ХҮДӨӨГЭЙМНАЙ АЖАҢУУГШАД МАЛАА ОЛОШОРУУЛХА ХҮСЭЛТЭЙ

Жэл бүхэндэ Улаан-Үдэ хотодо үбэлье үгтуулан, республикын хэмжээнэй мяханай яармаг үнгэргэгдэдэг заншалтай. Энэ хэмжээ ябуулга хүдөөгэйшье, хотыншье ажаһуугшадта ехэ үдхэ шанартай юм. Малшад түхэрээн жэлдэ тэжээһэн малайнгаа мяха ехэнхидээ тон хямдаар тушаадаг аад, имагтал яармагай үедэ бараг сэнгээр худалдаха аргатай, харин хотынхид дэлгүүрэйхиһээ үнэгүйшэгөөр үбэл-хабарайнгаа мяханай нөөсэ бэлдэдэг.

Энэ удаа мяханай яармаг ноябриин 30-да, декабриин 1-дэ Улаан-Үдын худалдаа-наймаанай 6 газарта үнгэргэгдее. Түбэй дэлгүүр, "СМП-398" ООО, хүдөө ажахын "Стимул" дэлгүүр, худалдаа наймаанай "Солнечный" түб болон "Туяа", "Крестьянский" комплекснууд мяханай наймаанай талмайнууд боложо үгөө. Мүн ерэхэ амаралтын үдэрнүүдтэ эдэл газарнуудта яармаг үргэлжлүүлэгдэхэ юм.

Энэ хэмжээ ябуулга жэлһээ жэлдэ үргэдэнэ гэжэ тэмдэглэлтэй. Жэшээн, нёдондо дүн хамта 290 хүдөө ажахын предприятия, фермерскэ болон үмсын хамнабарин ажахы хабаадаһан наа, мүнөө жэлдэ тоонь 300-наа дээшэ гараа. Тиихэдэ республикын бүхы шахуу аймагудай түлөөлэгшэд ерээ юм.

Бидэ яармагай түрүүшын үдэр Түбэй дэлгүүрээр ябажа, найман хэр гүйнэб гэжэ адаглаабди. Эндэ ехэнхидээ Зэдын, Захаамнай аймагай үхэрэй мяхан элбэг байгаа. Хаа-яа гахайн, хониной, адүүнай мяхан дайралдана һэн. Малшадһаа хэды шэнээн мяхаяа худалдаһан тухайнһонирхоходо, мүнөө арайл эртэшэ байна, үдэһөө хойшол үймөөн эхилжэ гэжэ олонхин харюусаад, иимэ хэмжээ ябуулга ехэ туһатай гэжэ тэмдэглээ. Тигэбэшье хүл хөлөөрн мяха худалдан абаха зон яһала байгаа. Жэшээн, наһанайнгаа амаралтада гаранхай Нина Сергеевна зорюута эртэһнээ мунгэ тангаа суглуулжа, яармагай үедэ мяха

худалдан абадаг заншалтай юм. Энэ удаа тэрэ үхэрэй нэгэ, гахайн хоёр хүл, үшөө тиихэдэ тагалсагуудые абаа. "Энэ мяхамни хабарай дууһатар хүрэдэг. Ехэнхиены котлетэ болгодогби, яһа үһатайень шүлэндее хэрэглэдэгби. Тагалсагуудаарнь студень, холодец шанадагби", - гэжэ тэрэ хэлээ.

Зэдын аймагай Борьёо нутагта ажаһуудаг эхэнэр (нэрэ, обогоо мэдүүлхэ дурегүй) жэл бүхэндэ яармагта хабаададаг юм. Мүнөө үмсынгөө 5 үхэр асараа. Үхэр малайнгаа тоо 15-наа олон болгодоггүй - ажалын ехэ. Тэрэнэй һанамжаар, илангаяа гансал үхэр малаараа ажами-дардаг зондо иимэ яармагуд тон хэрэгтэй.

Зэдын аймагай Дээдэ-Үшөөтэйн Мэргэн Бадмацыренович Ринчинов баһал жэл бүхэндэ яармагта хабаададаг байна. Тэрэ үмсэдөө 70-аад үхэртэй. Мүнөө 6 толгой асараа. Мал ажалай барагдашагүй ехэ, хүндэшье һаань, малшан жэл бүхэндэ үхэр малайнгаа тоо олошоруулдаг. Наһанайнһ нүхэр багша мэргэжэлтэй хадда ехэ сүлөөгүй. Үхибүүдэйн ехэнүүдэнь гэрһээ гаража ошонхой, багань үшөөл бага. Тиймэһээ Мэргэн Бадмацыренович ехэнхи ажалаа гансаараал хэдэг. Үбһэнэшье үедэ өөрын хүсөөр гарасалдадаг байна. "Хүүхэдһээ юу олохобши? Гурбан хүүхэдтэйб, хүбүүд үгы юм. Нэгэниинь дээдэ хургуулин һүүлээр ажаллажа байна.

Нүгөөдэнь оюутан", - гэжэ тэрэ хэлээ. Мэргэн Бадмацыренович эхэ эсэгынгээ одхон хүбүүн хаддаа, буряад ёһо заншалаараа гэр дээрээ үлэжэ, гэртэхинэйнгээ хэрэг халан абаһан юм. Харин саашань мал ажалаа дамжуулха бүхы найдальн эгээл бага басаганиинь болон ерээдүйн хүрьгэн хүбүүниинь болоно.

- Одхон хүүхэмни мүнөө 2-дохи класста һурадаг. Газаахи ажалаа хэхэдэм, намтаяа дахасалдаад лэ ябадаг юм. Абын хүүхэн, - гэжэ тэрэ омогорхон хэлээ һэн.

Дээдэ-Үшөөтэй үхэр малаар баян нютаг гэжэ булта мэдэнэбди. Тэндэхи ажаһуугша Балданова Татьяна Владимировнагай хөөрзһөөр, нютагтань айл бүхэн

10 толгойһоо үсөөн бэшэ үхэр мал баридаг, дунда шадалтан 40-өөд толгой үсхэбэрилдэг, тиихэдэ 70-аад үхэртэй зон нилээд олон юм. Татьяна Владимировна үмсэдөө 20 үхэртэй. Наһанайнһ нүхэр барилгада хүдэлдэг. Тиймэһээ малынь ехэнхидээ гэрэй эзэн эхэнэрэй даашын болодог. "Малшанай ажал хүндэ. Зунай сагта 5-6 сагта, үбэлдөө 8-9-дэ малдаа гарахаш. Мүнөө 5 үнээ һаанаб, бэшыень тугалдань табижа үгэдэгби, - гэжэ тэрэ хэлээ. - Яармагта жэл бүхэндэ хабаададагби. Эндэ эгээл олзотой байна. Миин тушаахадаа, хямдаар үгэнэбди, яармагта сэнгээ бодхоонбди. Мүнөө хойто хүл 240-еер, урда хүлын 220-еер худалданаб".

Захаамнай аймагай Санага нютагай залуушуулай түлөөлэгшэ Зоригто Юрьевич Юмжапов гэртэхинтээ суг хамта 20-ёод үхэр, 10-аад хони, 2 гахай ондо оруулханы. Залуу хүбүүн үхэр малайнгаа тоо баһал олошоруулха түсэбтэй.

Һүүлэй үедэ хүдөө нютагаархиднай мал ажалаа эдэбхитэйгээр эрхилдэг боложо байна. Энэниие тоо, баримтанууд гэршэлнэ. Республикын Хүдөө ажахын министерствын хорооной түрүүлэгшэ Жамсо Гунзыновой тэмдэглэһээр, нёдондоной дүнгүүдээр мяха үйлэдбэрилгэ 4 процентээр дээшлээ, мүнөө жэлдэ баһал эды шэнээн ургалта хүлөөгдэнэ.

Дыжит МАРХАДАЕВА.
Авторай фото.

Соёлой һонин

"ХОЙТО-ГОЛОЙ ЗОНОЙ УГАЙ УТАҢАН"

ИИГЭЖЭ нэрлэгдэһэн шэнэ номойнгоо ("Времен связующая нить") презентациин үдэшые Үндэһэн номой сан соо мүнөөдэр, декабриин 5-да, бэлигтэй багша, музей эмхидхэгшэ, хизаар ороноо шэнжэлэгшэ, багшын ажалай ветеран Е.Л. Шобанова үнгэргэнэ. Буряад ороноймнай Түнхэнэй аймагай Хойто-голой болон Туран нютагуудай түүхэ шэнжэлгэдэ, тэндэ ажаһууһан, мүнөө ажаһуудаг зоний угай бэшэгүүдтэ, мэдээжэ хүнүүдэй намтарта, нютаг зоний хөөрөөнүүдтэ, архи-вай хуудануудта зорюулагданан энэ монографиинь олон тоо, баримтанууд, фото-зурагууд шэмэглэнэ гэжэ тэмдэглээ.

Хизаар ороноо шэнжэлэгшын музейд суглуулагданан материалнуудай, баян жасын үндэһэн дээрэ бэшэгдэһэн номын Елизавета Лопсоновнагай хүсэл оролдолгоор бүтэбэ. Суутай болоһон энэ музейн экспонатууд Эрхүүгэй областин зоний, холын айлшадай һонирхол татана.

ЗҮҮН ЗҮГЭЙ ҮЗЭСХЭЛЭН УЛЬГЭР-БАЛЕТ ХАРАЖА НОНИРХЫТ!

"ТЫСЯЧА и одна ночь" гэнэн Ф. Амировой олондо мэдээжэ балетнэ зүжэгтэ Буряадай Гүрэнэй Г. Цыдынжаповай нэрэмжэтэ оперо болон баледэй академическэ театр мүнөөдэр, декабриин 5-да, урина. Аргагүй һайхан шэмэглэлнүүдтэй, Зүүн зүгэй дабтагдашагүй, үзэсхэлэн гоё хубсаһатай героинуудтай үльгэртэ баледэй гол партинуудые бэлигтэй артистууд, бэрхэ солистууд Булат Раднаев (Шахрияр), Лия Балданова (Шахрезада) гэгшэд үндэр хэмжээндэ гүйсэдхэхэ, хатарха юм. Шэдитэ ороной үльгэрнүүд олон композиторай зүрхэ

сэдхэл эзэлдэг байгаа. Жэшээн, И. Добровейнэй "Тысяча и одна ночь" гэнэн оперо, итальян композитор Л. Керубинин "Али-Баба", М. Равелин "Шахрезада" гэнэн дуунай үлхөө (цикл), Н. Римский-Корсаковай симфоническа сюиты дурдахаар байна. Үзэсхэлэн гоё балетнэ зүжэг харахаяа оперно театр руугаа яарыт гэжэ ханданабди.

"ҮЛЕЭГЭЙ БАСАГАД" ХАРАГШАДАА УРИНА

НОЯБРИИН хуушаар хэдэн үдэшнүүдтэ энэ һонин, хүгжэм-дуута, пластическа зүжэг харуулагдабашье, үдэр бүри шахуу залаар дүүрэн зоние суглуулһан байна. Олон харагшадай зүрхэ сэдхэл хүлгүүлһэн, гайхуулһан "Үлеэгэй басагад" гэнэн зүжэг олон хараагүй зоний хүсэлөөр Х. Намсараевай нэрэмжэтэ Буряад драмын академическэ театр соо декабриин 10-да дахинаа харуулагдахан гэжэ олон тоото уншагшадтаа һануулабди. Түрэл театраа дэмжэжэ, харахаа ерыт гэжэ мүнөө үсын болон урданай дуунуудта, ёохорнуудта дуратай зоние, харагшадтаа түрэл буряад театрай урина, хүлээнэ.

Һаяар Шэнэ 2014 омнай гарахан! Декабриин 23-наа "Все будет хорошо" гэжэ нэрэтэй, дуутай, шуутай, хүжюутэй, баян эдеэ хоолтой столнуудтай шэдитэ Шэнэ жэлэйнгээ шоу-нааданда ехэшүүлье театрайхид урина, харин багахан хүүгэдые гэртэхинтэйнь олондо һайшаагдадаг "Золушка" гэнэн Шэнэ жэлэйнгээ үльгэр-зүжэгтэ яаран ерэхыень, булта фойе соохи һайхан ёлкоо тойрон, дүхэриглэн дуулалдажа баясахыетнай Буряад драмын театрай зохёохы коллектив хүлээнэ! Шэнэ жэлэй найр наадануудта, үльгэрнүүдтэ үсөөн биледүүд үлэнхэй бшуу. Шэнэ жэлэйнгээ баярта найрнуудта, шоу-нааданда яарыт гэжэ бидэшье урялланабди!

Бэлигма ОРБОДОВА.

БЭРХЭ ХҮНҮҮД БОЛОГ ЛЭ ДАА!

Манай Мухар-Шэбэрэй аймагта «Приемная семья года» гэнэн конкурс ноябриин 15-да районой Соёлой байшан соо болобо.

Энэ заншалта болоһон конкурсдо 7 айл хабаадаа. Уран гараараа бүтээһэн зүйлнүүд, элдэб янзын эдэе хоол журиин анхаралда табигдаһан байна. Конкурсын эхиндэ гэртэхин ба үхибүүд өөрынгөө ажабайдал тухай һонирхолтойгоор хөөрөжэ үгэбэ.

Соёлой байшангай тайзан дээрэһээ ород, буряад, татаар дуунууд эдэлээ, гоё гэгшын хатар наадан харуулагдаа, шүлэгүүд уншагдаа.

Энэ конкурсын дүнгөөр манай гэр бүлэ түрүүшын һуури эзэлжэ, үнэтэ бэлэг, районой администрациин 5000 түхэригэй сертификатадта хүртэһэн байнабди, саашадаа Улаан-Үдэдэ үнгэргэгдэхэ конкурсдо хабаадаха эрхэдэ хүртэбэбди.

Би үргэжэ абаһан гурбан үхибүүдээрээ ехэ омогорхоноб, саашадаа номоо һайн үзэжэ, бэрхэ хүнүүд болог лэ даа гэжэ үрэнэб.

Энэ конкурс үнгэргэһэн социальна ажалай мэргэжэлтэд Цыдыпова Татьяна Константиновна Манибадаров Алдар Жаргалович хоёрто ехэ һайниие хүргэхэ байнаб.

Мүн баһал Мухар-Шэбэрэй аймагай захиргаанай гулваа В.Н.Молчанов, тэрэнэй орлогшо И.С.Мионов, спонсорнууд – ООО «Пикат» (С.Д.Филиппова), ООО «Мухоршибирский молочный комбинат «Буренка» (Г.М.Сыденова), кондитерска фабрика «Амта» (С.И.Пронин), ООО СП «Тугнуй» (Д.Н.Климов), аймагай ВПП «Единая Россия», Арадай Хуралай депутатууд А.М.Варфоломеев, З.Л.Цыбикмитов гэгшэдтэ манай гэр бүлэһөө һайниие хүргэнэб.

Аза жаргалай алтан одон орой дээрэтай гэрэлтэг, алтан дэлхэйн мүнхэ буян гэр булыетнай эрьежэ байг!

Соёлма ЦЫДЫПОВА.

Манай хөөрэлдөөн

БУРЯАД ОРОНОЙ СОЛОТОЙ НЮТАГ – ДУНДА ХАРЛАН

Буряад ороной хүдөө нютагуудай нэгэн Дунда Харлан Бэшүүрэй аймагта оршодог. Районой түб Бэшүүр тосхонһоо 74 модо саана, баруун урагшаа, Хяагтын ба Бэшүүрэй аймагуудай хилын хажуугаар оршодог юм. Энэ хүдөө нютагта 23440 га талмай газар орно.

НЮТАГАЙ ТҮҮХЭНЭЭ

Харлан хууринда монгол-буряадай халбари сонгоол угсаатан ажаһуудаг. Урданай домогоор Ухин Хонтогоров энэ хууринай эхи табиһан юм гээд Николай Гомбов "Тоонто нютаг –Харлан" гэжэ ном соогоо бэшэһэн байна. Анхан сагта Дунда Харланай сонгоолнуудай элинсэгүүд мүнөөнэй Монгол гүрэнэй дайдаар ажаһуудаг байһан ха. Залуу басаганай гэртээ түрэхэдэнь, хүбүүнь Охин гээд нэрлээ: «Охинос гарсан хувуун Охин хэмэн нэртэй болох». Ухаатай хүбэлгэн, хүсэ шадалтай хүбүүн арадтаа ехэ хүндэтэй байбашье, засаг гартаа бариха аргагүй байгаа. Арадай хоёр анги болоод, даялалдажа байхын хүлгөөтэй сагта Охин 160-180-яад өөрынгөө айлай хүнүүдтэй суг хамта наашаа нүүжэ ерээ нэн ха. 1689 ондо Охин түрүүшын Буряадай тайшаа боложо һунгагдан юм. Тиихэдэ Хяагтын, Сэлэнгын, Бэшүүрэй сонгоолнуудай угуудай түрүү ахалагша болоһон юм гэжэ Константин Аюшиевтай "Ухин тайшаа" ном соо бэшээтэй. Сүхэ голой эрьээр оршоһон Дунда Харланһаа гурба модо урагшаа, Арын Булаг газарта тэрэ тайшаа байрлаһан юм гэжэ. Арын Булаг хүүлээрнь Охин-Булаг гэжэ нэрэтэй болоод, «Окино-Ключи» гэжэ мүнөө тэрэ ородой хуурин болошоо. Арын Булагай аршаан эмтэй домтой. Урда сагта тэрэ газарай хүнүүд бэээ найжаруулхаяа тэрэ аршаанда ошожо амардаг нэн ха. Илангаяа хотын, эльгэнэй үбшэндэ тухатай гэлсэдэг. 2008 онһоо эхилжэ, нютагай зоной оролдолгын хүсөөр аршаан сэбэрлэгдэжэ, тэндэ амарха заншал нэргээгдээ.

Үнгэрэгшэ зуун жэлэй дүшөөд оной эхеэр Баруун-Харлун, Ара Харлун, Хоолой, Усть-Эдүя гэжэ колхозой тоодо ородог багахан хууринууд нэгдээ. Колхозой түрүүлэгшэ Доржо Гармаев тэрэ талаар ехэ ажал ябуулһан юм. Совет засагай үедэ колхоз хүдөө ажыхын халбарин олон талаар хайн тоодо ородог нэн.

Харин мүнөө сагай Дунда Харлан нютагай зоной ажыхы, байдал тухай хүдөөгэй поселенин гулваа Бэлигтэ Жигжитовтэй хөөрэлдэһэн байнабди.

- Бэлигтэ Дамбиевич, нютагайнгаа мүнөө сагай байра байдал тухай хөөрөжэ үгыг даа.

- Манай нютагта 432 хүн ажаһууна. Тэдэнэй тоодо 92

үхибүүд, 51 наһатайшуул. Эхин хургуули, «Баяр» гэнэн үхибүүдэй сэсэрлиг, библиотекэ, почто, фельдшерскэ пункт гээд манай хууринда бии. Манай нютагай хургуули 1924 ондо нээгдэһэн юм. 1962 онһоо захалжа, найман класстай болоо. 1992 ондо дунда болгогдоод байтараа, 2012 ондо дахяад эхин хургуули болоо. Ерээд онуудай хандаралгын үедэ ажалгүй болоһон олон зон эндэһээ зөөжэ ошоо. Илангаяа залуушуул хото городоор үлөө. Долоон жэлэй саана 120 үхибүүд хурадаг нэн. Харин мүнөө хургуулидамнай оройдоол 15 хурагшад, гурбан багшанар хүдэлнэ.

-Буряад хэлэн заагдана гү?

-хургуулимнай национальна түсэбөөр хүдэлнэ. Тиимэһээ түрэл хэлээ үхибүүд хайн шудална. Тиигээд саашаа ондоо хургуулида ошоходоо, нэгэ зарим үхибүүдтэ ород хэлэн хүндэшгеше һаа, теэд тэрэ дороол ород хэлэндээ орошоһон байдаг. Хургуулидамнай шатарай, дуунай, хатарай кружогууд бии. Үхибүүд Буряад орондо үнгэржэ байдаг олон мурьсөөндэ хабаададаг, түрүү хууринуудта гарадаг юм. Илангаяа даам наадан болон шатараар үхибүүд урагшатай ябана. Россиин гүрэнэй гэгээрэлэй габьяата ажалшан Николай Гомбов тэрэ кружогуудай ажал даагад ябана. 20 үхибүүд райондоо, республика соогоо болон ондоо хото, хизаарнуудаар үнгэрһэн мурьсөөндэ хабаадаа. Манай хургуулин бааза дээрэ даам наадан болон шатараар межрайонно мурьсөөн үнгэрдэг юм. Хамтадаа 120-130-аад үхибүүд тэндэ хабаададаг.

- хургуулитнай бага, эхин хургуулишье һаа, район соо яһала суугай ха.

- Тиимэ. Багшанарнай ехэ оролдодог. хургуулин музей 1972 ондо байгуулагдаһан юм. Тэндэ 5 ондоо таһаг бии. Олон жэлэй туршда «Русский мир» аяншалгын фирмэтэй харилсаатай хүдэлнэбди. Тиимэһээ манай нютагта олон хари гүрэнэй айлшад ерэдэг юм. Буряадуудай ёһо заншалаар, соёлоор хонирхдог Америкын болон

Европын туристнууд ерэдэг. хургуулиимнай үхибүүд үсөөн – энэл мүнөө ехэ муу байнал даа. Сэсэрлигтэ 120-ёод үхибүүд ябана....

- Соёлой талаар байдал ямар гэшшэб?

- Дунда Харландамнай клуб бии юм. 2007 ондо ехэ заһабарилгын удаа харагшадай заал нээгдэжэ, элдэб олон хэмжээ ябуулганууд, концерт-наадан, хайндэрнүүд үнгэргэгдэдэг болонхой. «Жаргал» гэжэ фольклорно бүлгэм байгуулагдаа. Нютагаймнай наһатай хүгшэд, үбгэд тэндэ эдэбхитэй хабаададаг. Улаан-Үдэдэ, Эрхүүдэ, Монголдо, Ага дээрэ үнгэрһэн «Алтарганада» тэдэнэр ехэ хайн хабаадаа. "Юһэн Эрдэнийн хамба – лама Этигэловтэ бэлэглээн" гэжэ уласхоорондын фестивальда хабаадажа, лауреадууд болоһон юм. 2010 оной март барада «Басаганай наадан» гэжэ уран зүжэгөөр Улаан – Үдэдэ үнгэрһэн мурьсөөндэ хабаадаа һэмди. Тэрэнэй хажуугаар зоной байдал хайн, хонирхолтой болгохын түлөө нютагай библиотекэ ехэ ажал ябуулдаг. Администраци шэнэ компьютераар, принтер, сканер, ксероксээр библиотекэе хангаа. Районой сонинһоо, нютагай зонһоо хонирхолтой мэдээсэлнүүд суглуулагдаһан. Библиотекымнай ажалшад хүн зоноо, залуу үетэнөө номтой, уншалгатай танилсуулгын, түрэл нютагай түүхэ домог суглуулалгын ехэ ажал ябуулна.

- Нютагайнгаа түүхэ тухай үшөө хөөрөөд үгыг даа.

- Манай газар дайдын түүхэ ехэл хонин. Шэбээтэ суури гэжэ газарта түүхын хүшөөшулуун бии. Тэрэ миин шулуун бэшэ, харин Охин тайшаагай угай буусын шулуун юм. 1733 ондо Ород гүрэнэй талаһаа эмхидхэгдэһэн экспедицидэ хабаадаһан Гмелин - Иоганн эрдэмтэн Чикой голой эрьедэ оршоһон Ухин Хонтогоровой бууса хараһан тухай бэшэ нэн. Тайшаагай хүбүүн Лобсон тэрэ экспедици угтахдаа, томо туг гартаа баряад угтаа. Тэрэ туг дээрэнь наран зураатай, "Никому не уступает" гэжэ дээрэнь бэшээтэй байһан юм.

- Ямар хонин юм гэшшэб.

-Тэрэ тугые 1728 оной мартын 29-дэ Ород гүрэнэй император Петр сонгоол угсаатанай түлөөлэгшэдтэ өөрөө үгэһэн намтартай. Энэ ушар бэшэһэн саарһан Национальна архивта бии юм. Тэрэ үедэ Шэбээтэ суури шэрэм плитануудаар хорёологдоотой байһан юм. Сагалганаа угтахдаа буудадаг пушка байһан юм гэжэ түүхын намтар бии. Тэрэ газар манай зоной мүргэдэг нангин газарнуудай нэгэн болоно.

- Буряадайманай нютаг бүхэн өөрын түүхэтэй гэжэ үгэ зүб ха.

- Манай нютагта өөрын даһан угы. Гэбэшье, буддын шажанай "Юм" гэжэ 16 боти ном нютагаймнай хүндэтэй Зыгбу Батоцыреновна Дашиевагай бүлэдэ бии. Тэрэ номые сонгоолнууд 18-дахи зуун жэлдэ Монголһоо зөөхэдөө абаад ерэжэ, хэдэн зуун жэлнүүдэй турша соо ехэ наринаар хадагалжа ябана. "Юм" ном

- арадайманай урдаа хараха, мүргэхэ сахюусан гэшшэ. Тэрэ ном хуушан монгол хэлэн дээрэ бэшээтэй. Жэл бүри, май нара соо, ногооной һая гаржа байха үедэ Ивалгын даһанай ламанар манай нютаг ерэжэ, хэдэн хоногой туршда ном уншадаг. Дуган, даһан угы дээрэһээ тэрэ номоо боти ботёор хубаагаад, айл бүри уншадаг. Тэрэ үедэ ном шагнахаа, адислуулхаа ондоо нютагуудһаа хунүүд олоор ерэдэг болонхой. Удхань юун бэ гэхэдэ, шагнахада, тэндэ ехэ шанга хургаал, заншал бэшээтэй. "Хулгай худал бү гарга, байдалаа бү бузарла" гэхэһээ эхилээд лэ, олон хургаалнууд.

- Тиимэ ехэ сахюусантай нютаг, нютагай зон ерээдүйдэ ехэ хайн халбаржа ажаһууха гэжэ найдахаар...

- Найдалгүй хайшан гээд ажаһуухаб даа. Нютагнай алдар солотой хүнүүдээр баян юм. Наһатайшуулнай, үбгэд хүгшэднай бултадаа совет хуулин үедэ хүндэ ажал хэжэ, гүрэнэй ажахые үргэлсэһэн юм даа. Жигмитов Балта, Дашиева Зыгбу, Доксомова Цырма, Доржиев Даши гээд, үшөөшье олон нютагаархидай наһан тухай туужалан номуудые бэшэхээр. Омогдорходог хүнүүдэйманай нэгэн - Принлай Дармаев. Сэрэгэй врач, мүнөө Москвада, Россиин гүрэнэй Хүдөө ажахын министерствын ахалагша эмшэнээр хүдэлнэ. Принлай Дамдинцыренович жэл бүри нютагаа ерэдэг, туһалдаг юм. "Харлан наадан" гэжэ Сурхарбаан мэтэ соёл, тамирай мурьсөөн эмхидхэжэ, зун бүри үнгэргэдэг.

- Газар дайдатнай ехэ хайхан даа. Уһа голтой, малай бэлшэхэ үргэн талатай. Харин нютагай зоной үсөөн болоһондонь, ехэ голхормоор байна даа.

- һүүлшын үедэ нютаг дээрэ үлэжэ хүдэлхэ ханаатай залуушуул яһала олошороо. Хүдөөдөө ажаһуужа, хони, адууһа малаа олоор үдхэдэг залуу фермернүүд яһала бии. Мори урилдаанда тэдэнэр хабаадажа, моридоо хоридог юм. Нютагаймнай зон мяха худалдахын хажуугаар нооһоор шэрдэг, хүнжэл оёдог, дулаан бээлэй, малгай гэжэ мэтые ехэ хайнаар шэрэдэг гартаа дүйтэй, суугтай юм.

- хайн даа, Бэлигтэ Дамбаевич! Буряад ороной солото нютагуудай нэгэн Дунда Харлан тухай бүгэдэ арадайманай "Буряад үнэн" сониной уншагшад мэдэхэ болобо. Ажалдатнай, нютагайтнай арад зондо ехэ амжалта хүсэжэ, үзэсхэлэнтэ хайхан Бэшүүрэй дайдаар үдэжэ, үнэр баян, жаргалтай ажаһуугыг даа гэжэ газар дэлхэй дээрэ ори гансахан "Буряад үнэн" сониной ажалшад хүсэһэн.

Баира БАЛЬБУРОВА.

Хайрата багшынгаа мунхэ дурасхаалда

Профессор Валентин Игнатьевич ЗОЛХОЕВ

ХҮН бүхэнэй наһанда багша гэжэ байдаг. Дунда хургуулида, дээдэ хургуулида хураһан нүхэдтээ уулзахадаа, заабол багшанараа дурсадаг заншал бии ха юм. Манай группын оюутад ород хэлэнэй языкознаниин багша, профессор Валентин Игнатьевич Золхоевые ходел дурсажа, тэрэнэй хэлэнэн шог үгэ, гүнзэги бодолтой сэсэн үгэнүүдые бэе бээдээ хануулан хүхилдэн хөөрөлдэдэг гэшэбди. Үнэхөөрөө, гүлмэр залуу наһандамнай, мүнөө энэ болоод ябаха наһанаймнай замда имэ хүнтэй ушарһандаа бидэ ехэ баяртай байдагбди.

Хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор, профессор, Буряад Республикын эрдэмэй габьяата ажал ябуулагша, языкознаниин эрдэмэй эгээл түрүүшын Буряадай профессор, оюутадай болон аспирантуудай хурган хүмүүжүүлэгшэ, ганса буряад орон дотор бэшэ, мүн холо ойро эрдэмтэдэй хоорондо мэдээжэ юм. Тэрэнэй эрдэмтэ ажалнууд бүхы дэлхэйн эрдэмтэдэй үндэр сэгнэлтэ абанхай.

Валентин Игнатьевич Золхоев 1928 оной июлиин 10-да Усть-Ордын Буряадай автономно тойрогой Оһын аймагай Үбэсын талада оршодог Горхон хууринда түрэнэн юм. Түрэлхидын өөһэдэнгөө хүсөөр дунда жиирэй таряшад байһан тула хүбүүндээ хара ажал хэжэ, хүбэлгэн эрдэм мэдэсэ рүү тэгүүлхэ эрмэлзэлдэ хурган байгаа.

Эрдэм рүү тэгүүлһэн тэрэ үеын залуушуулай харгы адлишаг байдаг. Үбэсэ, Бильчир, Улейдэ ганса эрхим сэгнэлтээр хураад, Боохоной багшанарай училищида хуража

гараад, Эрхүү хотын багшанарай институтда, удаань 1945 ондо Эрхүүгэй гүрэнэй университетэй буряад хэлэ бэшэгэй таһагта хуралсалаа саашань үргэлжэлүүлээ.

КГБ-ГЭЙ ОРШУУЛАГША, МҮРДЭГШЭ ЯБАА

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай һүүлээр, 1946 ондо Ленинградай университетэй зүүн зүгэй факультетэ саашаа хураһан байна. Тэндэ бэлигтэй эрдэмтэдэй лекцинуудые шагнаһан байна.

Валентин Игнатьевич Ленинградай университет эрхим тэмдэгтэйгээр түгэсөөд, языкознани ба зүүн зүгэй шэнжэлэлгын талаар ехэ эрдэм мэдэсэтэй болоһон байха юм.

1951 ондо СССР-эй КГБ-гэй Хяагта хотодохи хилын сэрэгтэ алба хаахадаа, монгол хэлэнһээ оршуулагшаар хүдэлһэн байна. Нэгэ жэл тэндээ хүдэлөөд, Улаан-Үдэ рүү КГБ-гэй мүрдэгшөөр эльгээгдэһэн юм.

АПОЛЛОН ШАДАЕВ НАГАСАНЬ ХЭН

Буряад хэлэндэ дурлал Валентин Игнатьевичта угараа дамжуулагдаа бшуу. Тэрэнэй нагасань Аполлон Шадаев мэдээжэ уран зохиолшон, драматург ба арадай

аман зохиол суглуулагша байһан. Мүнөө Үбэсын дунда хургуули Аполлон Шадаевай нэрэ зүүнхэй. Алишье талаар бэлигтэй Валентин Золхоев аспирантурада гурбан жэлэй туршада хуража гараад, 1957 ондо "Средства ритмической организации бурят-монгольского языка" гэнэн темээр диссертаци хамгаалжа, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат болоһон юм.

Тэрэл жэлдээ Эрхүүгэй гүрэнэй университетэй түүхын болон хэлэ бэшэгэй факультетэй ахалагша багшаар, удаань доцентээр хүдэлжэ, оюутадта буряад, монгол хэлэ заадаг хэн.

УЛААН-ҮДЭ РУУ НҮҮЖЭ ЕРЭЭ

1966 ондо Валентин Игнатьевич Улаан-Үдэ зөөжэ ерээд, Зүүн Сибириин соёлой институтдай ород ба хари хэлэнэй литературыны кафедрин доцентээр ажаллаа.

1969 ондо Буряадай Гүрэнэй багшанарай институтдай ород ба хари хэлэнэй литературыны кафедрда ажаллаа. Удаань ород хэлэнэй кафедра рүү орожо, 1990 он хүрэтэр тэндээ урагшатай хүдэлһэн юм.

Литературын кафедрда ород аман зохиол, эртэ урдын

ород литература, 20-дохи зуун жэлэй ород литература заадаг хэн. Мүн ород хэлэнэй фонетикэ, языкознаниин курснуудые үнгэргэдэг хэн.

ЛЕНИНГРАДТА ХЭЛЭ БЭШЭГЭЙ ДОКТОР БОЛОҢОН ЮМ

1987 ондо Валентин Игнатьевич Ленинградай университетэй хэлэ бэшэгэй факультетэй онсо Совет дээрэ докторско диссертаци хамгаалһан юм. 1990 онһоо ород-буряад хэлэ бэшэгэй кафедрые даагшаар хүдэлһэн.

Эндэ ажаллажа байха үедөө суг хүдэлһэн коллективные эб нэгэдүүлжэ, дээдэ шатын, үндэр мэргэжэлтэдые суглуулжа шадаа. Буряад хэлэ бэшэгэй факультетдэ ород, буряад хэлэ заалга университетэй хэмжээндэ болгожо, республикын хургуулинуудта хүдэлхэ эрхим багшанарые хүмүүжүүлжэ шадаа.

ЭРДЭМТЭДЫЕ ХУРГАН ХҮМҮҮЖҮҮЛЭГШЭ

Валентин Игнатьевич эрдэмтэ мэргэжэлтэдые хүмүүжүүлгэдэ ехэ анхарал табидаг хэн. Олон аспирантуудые хүтэлбэрилдэг, кандидататка болон докторско диссертаци хамгаалганда оппонент оло дахин болоһон

юм. Би Валентин Игнатьевичай эгээл түрүүшын аспирант гэшэб.

Валентин Игнатьевич Золхоев ходел эрдэм мэдэсээ дээшлүүлжэ, шэнжэлэл хэжэ байдаг хэн. Тэрэ зуу гаран эрдэмтэ хүдэлмэринүүдые, языкознаниин шэглэлээр хэдэн монографинуудые хэблэлдэ гаргаһан юм. Тэрэнэй эгээл шухала ажалнуудые нэрлэбэл, "Морфонологии бурятского языка" /Улан-Удэ, 1997/, "Фонология и морфонологии агглютинативных языков" /Новосибирск, 1980/, "Система бинарных оппозиций фонем" /Улан-Удэ, 1996/.

Валентин Золхоев языкознаниин бүхэдэлхэйн эрдэм шэнжэлэлгэдэ ехэ хубитаяа оруулһан юм.

ХҮНДЭТЭ БАГШЫМНАЙ ҮНДЭР СЭГНЭЛТЭ

Эрдэм шэнжэлэлгын ба залуу багшанарые бэлдлэгэ, хүмүүжүүлгын хүнгэн бэшэ ажалда амжалта туйлаһанайнгаа ба олон жэл ажаллаһанай түлөө Валентин Игнатьевич олон тоото шагналнуудаар тэмдэглэгдэһэн, "За отличные успехи в работе" гэнэн СССР-эй Дунда ба дээдэ мэргэжэлэй хуралсалай министерствын тэмдэгээр, "За творческий педагогический труд" гэнэн тэмдэгээр шагнагдаһан. 1991 ондо профессор В.И.Золхоев "Буряадай АССР-эй эрдэм хуралсалай габьяата ажал ябуулагша" гэнэн нэрэ зэргэдэ хүртэһэн юм.

Валентин Игнатьевичай хэшэлнүүдтэ ехэ һонин байдаг хэн. Зааһан предмедээ ехэ гүнзэгийгөөр мэдэхэ, бэрхэ багша байгаал даа. Оюутадта нэгэ жэгдэхэнээр хандадаг, ходел туйһатай эрдэм мэдэсэ үгэхынгөө хажуугаар энеэдэтэй, һонин юмэ хөөрэхэ, мэдээжэ түрүү хүнүүд, эрдэмтэд, уран зохиолошодой хэлэнэн далита болоһон үгэнүүдые, цитатануудые ходел хэлэжэ, сээжээр ехэ олон юмэ мэдэдэг, ухаатай, сэсэн хүн байгаал даа.

Дарима ОЧИРОВА,
Буряадай Гүрэнэй университетэй буряад хэлэ ба литература зааха методикын кафедрин доцент, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат.

БАГШЫМНАЙ ШОГ ЗУГААТАЙ ХӨӨРӨӨН

ВАЛЕНТИН Игнатьевич Золхоевой шог хөөрөө шагнаагүй оюутан Буряадай багшанарай институт соо байгаагүй ёһотой. Багшамнай ехэ һонин хүн байгаа. Эрилтэ ехэтэйгээр эрдэм мэдэсэ заабашье, нэгэ забда олоод, оюутадые эгшэтэрынэ энеэлгэжэрхидэг бэлэй. Мүнөө нэгэ хэды энеэдэтэй хөөрөөнь дамжуулһуу.

АГЫН ЭРДЭМТЭД ЮУНДЭ ОРОД НАМГАТАЙБ

ҮНЭХӨӨРӨӨШЬЕ, манай үедэ дээдэ хургуулиин эрдэмтэ профессор багшанарай олонхинь ород яһатанай намгадтай байгаа. Тэдэнэрэй нэрэ бү дурдаһуу, харин Валентин Игнатьевич иигэжэ хэлэдэг хэн:

-Агаһаа уг гарбалтай гү, али Буряад ороной эрдэмтэд юундэ ород намгатайб гэжэ мэдэнэ гүт? Үлэн

хоһон дайнай һүүлээрхи сагта тэдэнэр Ленинградай хамтын байрада ажаһуухадаа, түрэлхидэйнгээ эльгээһэн борсо мяхаар амтатай гэгшын шүлэ гаргадаг хэн. Тэрэ үлэн хоһон сагта сэбэр гоё ород басагад гэдэнээ үлдөөд байхадаа, тэдэниие тоодог нааб даа. Теэд би Эрхүүгэйб, хэн намда борсо эльгээхэб, тиигээд лэ буряад намга абаа хэм,- гэжэ хөөрөөд, бултаниие энеэлгэдэг хэн.

НОГООН БЭШЭ, СЭНХИР ХҮХЭ НҮОДЭТЭЙ БАЙШООБ

ВАЛЕНТИН Игнатьевич үнэн сэхэ сэбэр зантай хэн. Ходел ёһотойл буряад маягаар нүдэээ ониилгоод, энеэбхилэн байха. Зүгөөр сухалаа хүрөө һаа, нүдэээ бэлтылгэдэг хэн. Тэрээн тухайгаа өөрөө һайн мэдэхэ, иигэжэ хөөрэдэг хэн:

- Минии һамган намай илдамхан, ноб ногоохон нүдэтэй гэжэ ханадаг байгаа. Зүгөөр намда хадамда гараһанайнгаа һүүлээр жэл хахад болоод, минии нүдэн ногоон бэшэ, харин тэнгэри шэнги хүхэ гэжэ ойлгоо хэн, - гээд хөөрэхэдэнэ, - яахадатнай, тиигээб, - гэжэ

асуухадамнай, - Теэд таанар минии сүхалдахада, нүдэемни харадаггүй гүт? - гээ бэлэй.

ТА НЭГЭ БАГА ОНДОО ЮУМЭ ХЭЛЭНЭТ

ВАЛЕНТИН Игнатьевич КГБ-гэй оршуулагша ябааб гэжэ бидэндэ хэлээгүй, харин нэгэтэ иигэжэ хэлээ хэн:

- Минии залуу ябахада, монгол, буряад хэлэн адли гэжэ ханадаг байгаа хаш. Би оршуулагшаар хүдэлжэ байхадаа, Эрхүүдэ Монголой ехэ зиндаатай сэрэгшын амаршалгын үгэнүүдые оршуулжа байхадаа, зарим үгэнүүдые дутуу ойлгоошые һаа, багсаалаад хэлэжэ байтарни, тэрэ хүмни нам руу хараад, сэбэр ород хэлэн дээрэ: "Та нэгэ бага ондоо юумэ хэлэнэт" - гэбэ.

Сэхыень хэлэхэдэ, минии болон намтай сүг нэгэ үедэ хураһан зон угаа бэлигтэй, һайн багшанартай ушарһан байгаабди гэжэ ойлгоно ёһотой. Үндэр шатын мэдэсэтэй багшанар байгаал даа. Тэдэнэй тоодо Валентин Игнатьевич Золхоев ёһотойл багша гэжэ дурсанабди.

Цырегма САМПИЛОВА.

Түрэл хэлэнэймнай хуви заяан

ҮНДЭН ХЭЛЭ ХЭРЭГЛЭХЭ ТУХАЙ АСУУДАЛ

Буряад хэлэнэй үдэрнүүдтэ зорюулхан «Буриад хэл-аялгууны хэрэглээний асуудал» гэжэ уласхоорондын хуралдаан Монгол гүрэндэ үнгэрбэ. Ноябриин 22-то энэ хэмжээ ябуулга Монголой Үндэһэтэнэй телевиденидэ сэхэ дамжуулгаар харуулагдаба. Буряадуудай ажайуудаг гурбан гүрэнһөө - Монголһоо, Хитадаһаа, Россиин Буряад оронһоо сэтгүүлшэд, эрдэмтэд, багшанар, олонийтын ажал ябуулагшад, дээдэ нургуулиин оюутад гээд, олон зон сугларжа, конференциин ажалда хабаадаба.

Хайшан гэжэ буряад хэлээ хүгжөөхөб, хайшан гээд олонийтын мэдээсэлдэ хэлээ хэрэглэхэб, тэрэнэй талаар ямар хүндэ ушарнууд гаранаб, ямар аргаар хэлээ халбаруулхаб гэжэ олон шийдхэгдээгүй хүндэ асуудалнууд гараа. Энэ сагта сонин, радио, телевидени, интернет гэхэ мэтын

олонийтын мэдээсэлнүүдэй хүсөөр буряад хэлээ яагаад дэлгэрүүлжэ болохоб, найнаар, үрэ дүнтэйгээр хэрэглэхээр бэ гэнэн асуудалнууд хуралдаан дээрэ шухала байба.

Секционно соносхолнуудта Буряад ороной мэдээжэ блоггер Намжилма Нанзатовна Бальжинимаева "Мүнгэн сэргэ", "Будамшуу" гэжэ веб-сайт тухайгаа хөөржэ, олонийнеи хонирхуулба. «Ариг-ус» телекомпаниин сэтгүүлшэн Даша-Доржо Болотов буряад хэлэн дээрэ дамжуулга гаргадаг аргануудаараа хубаалдажа, буряад хэлэн телевиденидэ хэр зэргэ нэбтэрхэн бэ гэжэ хөөржэ үгөө. Буряадай гүрэнэй университетэй доцент Лариса Халхарова буряад хэлэн олонийтын мэдээсэлнүүдтэ ямар янзаар хэрэглэгдэдэг бэ гэжэ хөөрхөн байна. «Буряад үнэн» сонинууд монголой буряадууд ехээр хонирхоно гэжэ тэрэ тэмдэглээ. Харин тэрэнэй абаашан уран зохёолой "Байгал" журналнууд буляалдаанай боложо,

олон зоной дура ханаа татаа.

Монголой буряадууд хэлээ мартаагүйшье хаа, бэшхэ аргагүй. Тиимэһээ буряад хэлэнэй грамматикаар, үгэ согсолбориин ёһоор тэдэнэр ехэ хонирхоно гэжэ Лариса Халхарова тэмдэглэбэ. Харин олоной тоосоон болоһон "ha" хэлэлгын янза нэгшье ондоо болгохогүй, "ca"-да орожо, хэлээ хубилгаха хэрэггүй гээд олон монголой эрдэмтэд хэлэһэн байна.

Энэ хуралдаа Монголой Үндэһэтэнэй телевидени, Монгол гүрэнэй Буряад шудлалай академи, буряад залуушуулай "Амин тоонто" гэнэн олонийтын бүлгэмэй гэшүүд эмхидхээ. MN-2 телеканал хадаа Монгол гүрэндэ буряад хэлэн дээрэ ори гансахан дамжуулга 2011 оной намарһаа захалжа ябуулдаг болоо. ЮНЕСКО-гэй программаар монголой бага арадуудай соёл ба хэлэ хамгаалан халбаруулха хүсэлтэй юм. Тэрэ программаар буряад, тыва, казах хэлэн дээрэ гарагай долооной хоёр дахин дамжуулганууд гарана.

2011 ондо Улаан-Баатар хотодо Буряад шудлалай академи, буряад залуушуулай "Амин тоонто" бүлгэм байгуулагдаад, тэндэ ороһон залуушуул ехэ ажал ябуулна.

"Буряадай нэгэ үдэр" хэмжээ ябуулга эмхидхэгдээд, конференцидэ хабаадагша олон айлшад Улаан-Баатарһаа аяншалгын сууга газар Тэрэлжэ ошожо, нангин газарнуудтай танилсаба, амарба.

Олонийтын мэдээсэлнүүдэй, интернедэй аргаар буряад хэлэ тарааха, Улаан-Баатар хото дээрэ буряад хэлэнэй түб эмхидхэхэ, монголой телевидениин каналай ажалшадые Улаан-Үдын буряад телевиденидэ уриха, Буряадай гүрэнэй университетдэ буряад хэлэнэй сэтгүүлшэдые нургаха гэхэ мэтын олон шийдхэбэринүүд конференци дээрэ абтагдаа.

Баира БАЛЬБУРОВА.

«АЛТАРГАНА» гэнэн Бүгэдэ буряадай уласхоорондын фестивалиин байгуулагдаһаар 20 жэлэй оёе угтуулан

МОНГОЛ ОРОНДО БУРЯАД ХЭЛЭНЭЙ ҮДЭРНҮҮД

Хүүлшын 6 жэлэй туршдаа Монгол гүрэндэ Буряад шудлалай академиин эдэбхи үүсхэлээр "Буряад хэлэ-аялгын олон улсын үдэрлиг" жэл бүри үнгэрдэг юм. Буряад хэлэн гүрэнэй хэлэн гээд манай Буряад Республикада хуули соо хэлэгдэһэн гэшэ. Харин Монгол гүрэндэ буряад хэлэ-аялгуу гээд нэрлэгдэнэ. Буряад яһатан монгол хэлэнэй нэгэ аялгаар хөөрэлдэнэбди. Энээн тухай, уншагшад, зүб тээшнь ойлгохо байхат гэжэ найданаб.

Монголой Үндэһэтэнэй телевидениин захирал Ц.Лхагвадаш, Буряад шудлалай академиин юрэнхылэгшэ, доктор М.Одмандах гэгшэд Бага Хуралые нээгээ юм.

Эхэ бэшэг шудлалай танхимай багша, профессор Г.Гантогтох "Монгол улс дахь буриад хэл-аялгууны хэрэглээний өнөөгийн байдал", Ж.Эрдэнэцогт – MN2 телеканалай юрэнхы редактор, С.Алтансүх – MN2 телеканалай юрэнхы найруулагша "Үндэсний цөөнхөд зориулсан нэвтрүүлэг бэлтгэж байгаа байдал, чиг хандлага", Л.Ц.Халхарова – БГУ-гай буряад литературы танхимай эрхилэгшэ, доцент "Буряад хэлэн дээрэ гарадаг теле-дамжуулгануудай онсо шэнжэ", Ч.Энхзул – MN2 суваг телевизийн хөтлөгч, редактор "Буриад хэл-аялгуугаар нэвтрүүлэг бэлтгэхэд гарч буй бэрхшээл, даван туулж буй туршлага", Л.Оюунцэцэг – Буряад шудлалай академиин эрдэмтэн, нарин бэшгэй дарга, МУИС-ийн докторант "Монгол дахь буриад нэвтрүүлгийг нийгэм соёлын анторпологийн үүднээс шинжлэх нь", Б.Б.Будаин – БГУ-гай буряад хэлэнэй багша, доцент "Олонийтэдэ дамжуулдаг хэрэгсэлнүүдэй ажалшадые Буряад орондо бэлдэлгэ", М.Одмандах – БСА-ийн юрэнхылэгшэ, доктор "Нэвтрүүлгийг боловсронгуй болгоход нэмэрлэх санал", Т.Батзориг – МҮОНРТ-ийн Мэдээлэл судалгааны төвийн дарга "MN2 суваг телевизийн үзэгчдийн судалгааны талаар товчхон", Г.Батцэрэн – СУИС-ийн багш, доктор, дэд профессор "Зурагт, радиогийн соёл урлагийн нэвтрүүлгийн тухайд", Р.С.Романова, Буряадай засагай түрын түлөөлэгшэ "Буряад орондо хэлэнэй талаар ажаябуулга", В.Д.Патаева – БГУ-гай буряад хэлэнэй багша, доцент "Буряад удха зохёолой хэлэнэй мүнөө үеын байдал", Н.Н.Бальжинимаева – Буряадай "Мүнгэн тобшо" вэб-сайтые зохёогшо, "Буряад үнэн" сониний сэтгүүлшэн, "Буряад хэлээ хойто үедөө дамжуулгада интернедэй шухала үүргэ", А.Д.Эрдэнеева – БГУ-гай буряад хэлэнэй багша, "Буряад телерадио-дамжуулгануудай хэлэн тухай", Ж.Ц.-Д.Дондокова – Эрхүү можодо БГУ-гай Боохоной халбаруулга багша "Усть-Орда тойрогто хэблэгдэдэг сонинуудай хэлэн тухай", Жамьян Санжийн – "Буряад аялгын улас түрэ, нийгэм, эдын засагай үгын сан, түүние хүгжүүлэхэ бодолго" гэнэн элидхэлнүүдые хэлэбэ. Хуралдаанда ерэнэн

М.Одмандах

Н.Бальжинимаева

Оюунбилиг

хуягийн Батчимэд басаган илажа, М.Одмандах-гуайн "Бандын зээ - баатар Цэрэндорж" гэнэн ном шагналда хүртэбэ. Буряадай түлөөлэгшэдһөө "Мүнгэн сэргэ" теле-дамжуулгын хүтэлэгшэ Даша-Доржо Болотов энэ мүрысөөндэ шалгаржа, Л.Оюунсэсэг-гуайн "Сэмжүүхэй" гэжэ номоор шагнагдаба. Хүгшэн залуугүй газашаа гаража, ёохор хатарбабди. Боохонһоо ерэнэн Жаргалма багша далайн баруун тээхи буряадуудай ёохор залуушуулда харуулба, хүбүүд, басагад нютаг нютагай ёохор хатарна. Оюунсэсэг багша ёохор тухай олон мэдээсэлнүүдые хөөрөбэ. Дуу дуулаха хүн дуу дуулана, шүлэг сэжээр уншаха хүнүүд байба, намда үгэ үгэхэдэнь, ёохор тухай мэдэхээ хөөрөөд, залуудаа иигэжэ дууладдагша һэмди гээд, нэгэ хэды бадаг дуулабаб. Манай "Байгал" театр "Ёохор наадан найхан даа" гэжэ ёохор хатархые заадаг юм, интернедээр эльгээхэб гэжэ залуушуулдаа үгээ үгэбэб. Улаан-Үдэ ерэмсээрээ, «Мүнгэн тобшо» сайтдаа ёохор тухай видео-бэшлэг табихадан, фейсбүгэм нүхэд намда баярые хүргэнэ һэн. Монголой залуушуул хүмүүжэл һайтай, буряад ёһо заншалаа мартаагүй, наһатай хүнүүдтэ зохидхоноор хандана гэжэ адаглаабди.

Монголдо болоһон олон улсын "Буряад хэлэ-аялгын үдэрнүүд" үрэ дүнтэй үнгэрбэ, хабаадаһан хүн бүхэн өөртөө ямар бэ даа хэрэгтэй юумэ олобо, иимэ уулзалганууд шухала байна гэжэ онсолон тэмдэглээд, Буряад шудлалай академидэ, "Амин тоонто" байгуулгада, MN2 Монголой Үндэһэтэнэй телевиденидэ баяр хүргэнэб. Нүүлэй һүүлдэ юун гэжэ хэлэлтэйб гэхэдэ, Монгол ороной нүхэдһөө жэшээ абажа, буряад хэлэн дээрэ бидэнэй харадаг, долоон хоног соо хүлээжэ ядан байдаг "Буряад орон", "Мүнгэн сэргэ", "Уулзалга" гэнэн дамжуулгануудые үглөөгүүр табихадан, олон хүн хаража шадана гэшэ гү, удхын талаар хонирхоһоор гэшэ гү гэхэ мэтэ асуудалнуудаар шэнжэлгэ хэжэ, олонийтын хабаадалгатай хөөрөлдөө үүсхэхээр болоо гэжэ ханамаар.

«Шэнэ сагай шэнэ эрилтээр ажалаа ябуулжа, хүн бүхэн буряад арадтаа ямар туһа нэмэри хээ гэшэ-биб, ямар туһа асархам гэшэб, үри бээ, хүбүүд басагадаа, аша зээнэрээ эхэ хэлэндээ эльгэтэйгээр хүмүүжүүлхын түлөө ямар юумэ хэхэб гэжэ өөрөө өөртөө асуудал табижа, шэбшэжэ, зүрхэнэйнгээ шэмшэртэр ханаашалал даа, буряад хэлэнэй түлөө, буряад арадай түлөө үнэн зүрхээ, сэбэр сэдхэлээ, хүсэл зоригоо зорюулаа даа гэжэ та олонийне уряална!» гэжэ уласхоорондын хуралдаан дээрэ хэлэһэн үгэнүүдээрээ энэ толилоггоёо түгэсхэнэб.

Намжилма БАЛЬЖИНИМАЕВА.

Жаргалай Болотбаатарай фото-зурагууд.

Понедельник, 9

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.35 «ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35,
09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00 «1000 МЕЛОЧЕЙ»
10.45 «О САМОМ ГЛАВНОМ»

14.00 «ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ» (12+)
16.00 Т/С «ТАЙНЫ ИНСТИТУТА БЛАГО-
РОДНЫХ ДЕВИЦ»
19.35 «ПРЯМОЙ ЭФИР» (12+)
21.50 «СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!»
22.00 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ-12»
01.35 «ДЕВЧАТА» (16+)

КУЛЬТУРА

08.00 «ЕВРОНЬЮС»
11.00, 16.40, 20.30, 00.15 НОВОСТИ КУЛЬ-
ТУРЫ
11.15 «НАБЛЮДАТЕЛЬ»
12.15 Х/Ф «ОНИ ШЛИ НА ВОСТОК»
14.35, 03.30 Д/Ф «ЛЕВ ГУМИЛЕВ. ПРЕОДО-
ЛЕНИЕ ХАОСА»

ТНТ

07.00 «ВСЯ БУРЯТИЯ» (12+). ПОГОДА
07.30 «МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ»
07.40 «ИНСТРУКЦИЯ» (6+). ПОГОДА

08.00 «НА НОЧЬ ГЛЯДЯ» С А. ЛЕВАНТУЕ-
ВЫМ (16+). ПОГОДА
08.55 «ИНСТРУКЦИЯ». «ДОМ-2. ЛІТЕ» (16+)
09.05 «ДОМ-2. ЛІТЕ»
10.30 «ЭКСТРАСЕНСЫ ВЕДУТ РАССЛЕДО-
ВАНИЕ» (16+)

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 «УТРО С ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30 «ДОМАШНИЙ ЗООПАРК» (0+). ЗУР-
ХАЙ
07.00, 10.00 «В ТЕМЕ» (16+). ЗУРХАЙ
08.00 Т/С «СПАЛЬНЫЙ РАЙОН»
09.00 «УТРО С ТИВИКОМОМ» (6+). ЗУР-
ХАЙ

17.30 «ЕВРОМАКС. ОКНО В ЕВРОПУ»
(16+)
19.00, 23.30 «ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ» (16+).
ЗУРХАЙ
20.05 Т/С «АНАТОМИЯ СТРАСТИ»
21.00 Д/Ф «ПОРЯДОК ДЕЙСТВИЙ»
22.00 Т/С «ЧТО НАСЧЕТ БРАИАНА?»
00.00 «ТОП-МОДЕЛЬ
ПО-АМЕРИКАНСКИ» (16+). ЗУРХАЙ
02.00 «НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ»
(16+)

СТС

16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50,
01.30, 01.50 «МЕТЕОМИКС НА СТС-
БАЙКАЛ» (0+)
06.00 М/Ф «ЖЕЛТЫЙ АИСТ» (0+), «КОРА-
БЛИК» (0+), «БАРАНКИН, БУДЬ ЧЕ-
ЛОВЕКОМ!» (0+)
06.55 М/С «СМЕШАРИКИ» (0+)
07.15 М/С «КУМИ-КУМИ» (6+)

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.35, 11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТА-
РА»
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»
11.55 «ДО СУДА» (16+)

12.55 «СУД ПРИСЯЖНЫХ» (16+)
14.25 «СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬ-
НЫЙ ВЕРДИКТ» (16+)
15.35 Т/С «ДЕЛО ВРАЧЕЙ»
16.30, 19.30 «ОБОЗР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ
ПРОИСШЕСТВИЕ»
17.25 «ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА» (16+)
18.40 «ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ» С ЛЕ-
ОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ» (16+)

ДТВ

06.00, 07.00, 05.30 М/Ф
06.30 «УДАЧНОЕ УТРО» (16+)
08.00 «ПОЛЕЗНОЕ УТРО» (16+)
08.40, 11.30, 18.30, 04.25 «АНЕКДОТЫ» (16+)
09.00 «ОБМЕН БЫТОВОЙ ТЕХНИКИ»
(16+)
09.30 Х/Ф «ПОЦЕЛУИ ПАДШИХ АНГЕ-
ЛОВ»
13.00 Т/С «ОПЕРА. ХРОНИКИ УБОЙНОГО
ОТДЕЛА-3»

Вторник, 10

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.35 «ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07,
09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00 «ТАЙЗАН»
10.20 «УЛГУР»

12.50, 15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
13.00 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ»
14.00 «ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ» (12+)
16.00 Т/С «ТАЙНЫ ИНСТИТУТА БЛАГОРОД-
НЫХ ДЕВИЦ»
18.30 Т/С «СВАТЫ-5»

КУЛЬТУРА

07.30 «ЕВРОНЬЮС»
11.00, 16.40, 20.30, 00.15 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.15, 01.30 «НАБЛЮДАТЕЛЬ»
12.15, 02.55 Т/С «ПЕРРИ МЭЙСОН»
13.10, 19.40 «ACADEMIA»
13.55 «ЭРМИТАЖ - 250»

ТНТ

07.00, 23.00, 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКС-
ПРЕСС» (16+). ПОГОДА
07.30 «ТЭЦ-3» (6+). ПОГОДА

08.25, 19.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС»
(16+)
08.55 «ИНСТРУКЦИЯ». «ДОМ-2. ЛІТЕ» (16+)
09.05 «ДОМ-2. ЛІТЕ»
10.30 «ЭКСТРАСЕНСЫ ВЕДУТ РАССЛЕДО-
ВАНИЕ» (16+)

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 «УТРО С ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00,
16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00 НОВО-
СТИ ДНЯ (16+)
07.00 «В ТЕМЕ» (16+). ЗУРХАЙ
08.00, 01.00 НОВОСТИ ДНЯ (16+). ЗУРХАЙ
08.35 «ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ» (16+)

20.05 Т/С «АНАТОМИЯ СТРАСТИ»
21.00 Д/Ф «ПОРЯДОК ДЕЙСТВИЙ»
22.00 Т/С «ЧТО НАСЧЕТ БРАИАНА?»
23.30 «ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ»
(16+). ЗУРХАЙ
01.30 «НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ»
(16+)

СТС

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55,
23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 «МЕТЕ-
ОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)
06.00 М/Ф «ЛИСА И ВОЛК» (0+), «ПЕТУ-
ШОК-ЗОЛОТОЙ ГРЕБЕШОК» (0+),
«НЕЗНАЙКА УЧИТСЯ» (0+)
06.55 М/С «СМЕШАРИКИ» (0+)
07.15 М/С «КУМИ-КУМИ» (6+)

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.35, 11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА»
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»
11.55 «ДО СУДА» (16+)
12.55 «СУД ПРИСЯЖНЫХ» (16+)
14.25 «СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬ-
НЫЙ ВЕРДИКТ» (16+)
15.35 Т/С «ДЕЛО ВРАЧЕЙ»

16.30, 19.30 «ОБОЗР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРО-
ИСШЕСТВИЕ»
17.25 «ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА» (16+)
18.40 «ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ» С ЛЕ-
ОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ» (16+)
20.30 Т/С «РОЗЫСК-2»
00.10 «СЕГОДНЯ. ИТОГИ»
00.30 Х/Ф «ШПИЛЬКИ»
02.30 «КВАРТИРНЫЙ ВОПРОС» (0+)

ДТВ

06.00, 07.00, 05.30 М/Ф
06.30 «УДАЧНОЕ УТРО» (16+)
08.00 «ПОЛЕЗНОЕ УТРО» (16+)
08.40, 11.30, 04.50 «АНЕКДОТЫ» (16+)
09.00 «ОБМЕН БЫТОВОЙ ТЕХНИКИ»
(16+)
09.30 Х/Ф «ДЕНЬ «Д»
13.00 Т/С «ОПЕРА. ХРОНИКИ УБОЙНОГО
ОТДЕЛА-3»
15.00, 19.30, 23.30 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО»
(16+)
16.00, 20.30 «ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ» (16+)
16.30, 17.00, 17.30 «ВНЕ ЗАКОНА» (16+)
18.00 «ИХ РАЗЫСКИВАЕТ ПОЛИЦИЯ»
(16+)
18.30, 00.00 «АНЕКДОТЫ. ЛУЧШЕЕ» (16+)
22.00 «КВН. НА БИС» (16+)
22.30 Т/С «СВЕТОФОР»
00.30 «ГОЛЫЕ И СМЕШНЫЕ» (16+)
01.00 «УДАЧНАЯ НОЧЬ» (16+)
01.30 «СЧАСТЛИВЫЙ КОНЕЦ» (18+)
02.00 Х/Ф «БЕЗ СРОКА ДАВНОСТИ»
03.55 «САМОЕ ВЫЗЫВАЮЩЕЕ ВИДЕО»
(16+)
05.20 «ВЕСЕЛЫЕ ИСТОРИИ ИЗ ЖИЗНИ»
(16+)

Среда, 11

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.35 «ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)

19.45 «ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!» (16+)
20.50 «ПУСТЬ ГОВОРЯТ» (16+)
22.00 «ВРЕМЯ»
22.30 Т/С «ТРЕТЬЯ МИРОВАЯ»
00.30 «ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ» (16+)
01.00 «НОЧНЫЕ НОВОСТИ»
01.10 «ПОЛИТИКА» (18+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07,
09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00 «1000 МЕЛОЧЕЙ»
10.45 «О САМОМ ГЛАВНОМ»
11.30 «КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ» (12+)

13.00 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ»
14.00 «ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ» (12+)
16.00 Т/С «ТАЙНЫ ИНСТИТУТА БЛАГОРОД-
НЫХ ДЕВИЦ»
18.30 Т/С «СВАТЫ-5»
19.35 «ПРЯМОЙ ЭФИР» (12+)
21.50 «СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!»
22.00 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ-12»
00.40 Х/Ф «КОНСТИТУЦИОННАЯ ПРАКТИКА»

КУЛЬТУРА

07.30 «ЕВРОНЬЮС»
11.00, 16.40, 20.30, 00.25 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.15 «НАБЛЮДАТЕЛЬ»
12.15, 03.10 Т/С «ПЕРРИ МЭЙСОН»
13.10, 19.40 «ACADEMIA»
13.55 «КРАСУЙСЯ, ГРАД ПЕТРОВ!»
14.25 Д/С «РУССКИЕ В МИРОВОЙ КУЛЬТУРЕ»
15.05, 23.40 Х/Ф «В КРУГЕ ПЕРВОМ»
15.50 Д/Ф «КАРЛ ФРИДРИХ ГАУСС»
15.55 Д/Ф «ЛЮБОВЬ С АНТРАКТАМИ»

16.50 Д/С «КАК ВЫРАСТИТЬ ПЛАНЕТУ»
17.45 Д/С «ИМЕНА НА КАРТЕ»
18.15 «ТЕАТРАЛЬНАЯ ЛЕТОПИСЬ»
18.45 КОНЦЕРТ СИМФОНИЧЕСКОГО ОРКЕ-
СТРА САНКТ- ПЕТЕРБУРГСКОЙ ФИ-
ЛАРМОНИИ ИМ. Д.Д. ШОСТАКОВИЧА
19.35 Д/Ф «ЭДГАР ДЕГА»
20.45 «ГЛАВНАЯ РОЛЬ»
21.00 ТОРЖЕСТВЕННОЕ ЗАКРЫТИЕ XIV
МЕЖДУНАРОДНОГО ТЕЛЕВИЗИОН-
НОГО КОНКУРСА ЮНЫХ МУЗЫКАН-
ТОВ «ШЕЛКУНЧИК». ТРАНСЛЯЦИЯ
22.45 Д/Ф «МЕЖДУ ДВУХ БЕЗДН»
00.45 СПЕКТАКЛЬ «МАТРИН ДВОР»
02.20 Д/Ф «УКРАИНА. ПАРК СОФИЕВКА»

ТНТ

07.00, 23.00, 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКС-
ПРЕСС» (16+). ПОГОДА
07.30 «ТЭЦ-3» (6+). ПОГОДА
08.25, 19.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)

08.55 «ИНСТРУКЦИЯ» «ДОМ-2. ЛІТЕ» (16+)
09.05 «ДОМ-2. ЛІТЕ»
10.30 «ЭКСТРАСЕНСЫ ВЕДУТ РАССЛЕДО-
ВАНИЕ» (16+)
11.30 Х/Ф «НЕПРИЯТНОСТИ С ОБЕЗЬЯН-
КОЙ»
13.30, 15.00, 20.30 Т/С «УНИВЕР»
14.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». «МИРО-
ВЫЕ НОВОСТИ» (16+)
14.15 «ТОЧКА ЗРЕНИЯ» (16+)
14.30, 20.00 Т/С «РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ»
19.00 «УЛАН-УДЭ: «ИНСТРУКЦИЯ». «НО-
ВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ»
(16+). ПОГОДА
19.15 «АФИША» (12+)
21.00 Х/Ф «УБОЙНОЕ РОЖДЕСТВО
ГАРОЛЬДА И КУМАРА»
23.30 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ»
(16+)
01.00 Х/Ф «СПЛОШНЫЕ НЕПРИЯТНОСТИ»

"АЛТАРГАНА" гэнэн бүгэдэ буряадудай уласхоорондын фестивалиин байгуулагдаһаар 20 жэлэй оёе угтуулан

"АЯЛГАТА ХАЙХАН БУРЯАД-МОНГОЛ ХЭЛЭМНИ"

Монгол поэт Хэнтэйн БАТХУУГАЙ зохёохы ажалай хүгжэм-дуута концерт наадан тухай

НАХАН Х. Намсараевай нэрэмжэтэ Буряад драмын академическэ театрай тайзан дээрэ Монголой бэлигтэй поэт, 2010 ондо Агада үнгэргэгдэһэн "Алтаргана" гэнэн бүхы буряадудай уласхоорондын фестивалиин Алтан медальта лауреат, "Буряад үнэн" газетымнай байгша ондо сонсохогодон "Буряадай түрүү хүнүүд-2013" гэнэн конкурсын лауреат болоһон, бусад поэтическэ мурьсөөнүүдтэ илаһан Болдын (Хэнтэйн) Батхуугай шүлэгүүд дээрэ бэшэгдэһэн, мүн бусад хайхан дуунудай концерт эмхидхэгдэжэ, Буряад ороноймнай шагнагшадые хужарлуулба, Монголой, Хитадай бэрхэ дуушад ехэтэ баясуулба. "Аялгата хайхан буряад-монгол хэлэмни" гэжэ нэрлэгдэһэн концерт энэл "Аялгата хайхан буряад хэлэмни" дуугаарнь (хүгжэмнь Бямбасүрэнэй Шаравай) эхилжэ, оперно театрай бүлэг дуушад хүр жабхалантайгаар гүйсэдхэбэ:

Тэнгэрийн хууляар амилһан Аялгата хайхан хэлэмни. Газарай магнайда мүндрэлһэн Буряад-монгол хэлэмни...

"Алтарганын" бэлигтэй дуушад сооһоо Алтан медальта хүртэһэн, алдар суутай дуушан, "Алтаргана" фестивалиин байгуулгада ехэ үүргэ бэелүүлһэн эмхидхэгшэ, бэлигтэй багшын шаби, Нарангэрэлэй Ундрал (Монгол орон) олон гоёо дуу, нэрлэбэл, А. Андреевэй "Бэе бэе гамная", мүн "Дэлхэйдэ суутай монгол" гэнэн дуунуудые бэлэг болгон шагнагшадта бариба, шэхэнэй шэмэг болгобо. Х. Батхуугай үгэнүүд дээрэ бэшэгдэһэн уянгата дуунуудые республикын арадай артистка Билигма Ринчинова дуулажа, сэдхэлымнай сэнгүүлбэ, сээжыемнай сээглүүлбэ. "Абын үнэртэй эрдэни" (хүгж. Шаравай), "Амисажа ханилха заяан" (хүгж. Жансанноровой) гэнэн дуунуудые зохидоор дуулаһан оперно театраймнай "гургалдай" Билигма Ринчинова бэлигтэй поэтэ хайн хайхание, гурбан зөөлэниие эдлэжэ байхыень хүсэһэн байна.

Баһал нёдондо республикымнай арадай артист болоһон Намхайн Мүнхзул амаршалгын монгол дуу бэлэглэбэ, гоёор дуулаба. Оройдоол 10 наһатай, эстрадын эдирхэн "одохон" хамын Цыбикмид (4-дэхи классай нурагша) Х. Батхуугай үгэнүүд дээрэ бэшэгдэһэн "Эхир хоёр дүүмни" гэнэн дуу, "Саяан үндэр" гэнэн дуу (хүгж. Бадамсэрэнэй) хонгёогоор дуулаба. Харин Монголой дуушан Нимадаваа "Сэнхир талын дангина" гэнэн дуу (хүгж. Энхтайванай), "Хүбүүнэй дуу" (хүгж. С. Манжигеевэй) гүйсэдхэжэ, халуун альга ташалгаар үдэшэгдэбэ.

Хитадай гүрэнэй арадай артистка болоһон, хара хүхэ торгон тэрлигтэй гараһан Бабуудоржын Сэсэгмае хүлэһэн зон, шагнагшад олон байба. "Тунгалаг" гэнэн шэнэ дуугаа, мүн Намнанай Сэмжэдэй үгэнүүд дээрэ бэшэгдэһэн түрэл нотаг тухайгаа "Хаан ууламни..." гэнэн дуугаа, мүн хоёрдохиео тайзан дээрэ гарахадаа, Батхуугай үгэнүүд дээрэ бэшэгдэһэн, өөрынгоо зохёһон шэнэ дуунуудаа аргагүй хайханаар хангюурдаба. Илангаяа манай мэдээжэ дуушан Чингис Раднаевтай Хитадай арадай артистка хамта "Аба эжы хоёрни" гэнэн дуу (хүгж. Бүринбаярай) хонгёо хоолойнуудаа ниилүүлэн, аргагүй хайханаар дуулалдажа, сэдхэлдэмнай баяр түрүүлбэ, халуун альга ташалгаар угтагдаба, "гоёо", "браво" гэнэн оог хашхараагаар үдэшэгдэбэ:

Наратын домогыёе бүтээдэгынэ Эхилхэ, түгэсэхэ хоёр юм. Наһанай домогыёе бүтээһэн Аба, эжы хоёрни...

Хүхюун, дорюун зантай, арадай дуушанай хонгёо хоолойтой Сагаадын Мүнхболд шогтой дуунуудые гитараар наадан байжа, гоёор дуулаба. "Байгал" гэнэн мэргэжэлтэ театраймнай дуушан Болдойн Ганцэцэг "Айлшалуулаарай" гэнэн арадай дуу хучир дээрэ дэмжэн байжа, ехэ гоёор гүйсэдхэһэн байна. Оюутан Дуламсэрэн дуран тухай мон-

гол дуунуудые эндэ сугларагшадта бэлэглээ.

Бүхы дэлхэйгээр гастролёор айлшалһан, Хитадай Үбэр Монголой "Жалам Хар" гэжэ нэрэтэй дууша хүбүүдэй бүлэгтэй дуунууд олондо хайшаагдаба. Зүрхэ сэдхэлымнай хайлуулһан, уянгата хайхан аялга дуунуудаараа уяруулһан, ордоһотой, огсом дорюун хүгжэмөөрөө олоной урма зориг бадаруулһан, бэлиг талаантай

поэдээ, баян үгэтэй, баян сэдхэлтэй нүхэрөө уран шадабаряараа дэмжэһэн Монголой, Хитадай бэлигтэй артистнууд сэдхэлэймнай хүбшэргэе дайраба, урин дулааханаар жэгнэбэ, ухаан бодолыемнай баяжуулба гэжэ тэмдэглэхээр байна.

Бэлигма ОРБОДОЕВА. Дмитрий АЛТАЕВАЙ фото.

2013 он – Аяншалгын, хүндэмүүшэ ёһоор угталгын жэл

"ЗАНДАН ЖУУГАЙНГАА ҮРШӨӨЛӨӨР ЗАХА ХОЛЫН ВЬЕТНАМ АЙЛШАЛААБДИ..."

Яруунаһаа гарбалтай, уран гартай барилгашан, наһанайм нүхэртэй суг Гүндэдэ баһаһаа нургуулида нураһан Александр Цыренжапович Гончиков үзэсхэлэн хайхан байгаалитай, үржэлтэйгөөр хүгжэжэ, халбаржа, аяншалагшадые үндэр хэмжээндэ угтажа байһан Вьетнам оронтой танилсаһанаа хөөрөбэ. "ПЕГАС-тур" гэнэн аяншалгын эмхиин дурадхаһан пүтөөкөөр (20 мянгата) аяар холын, тропическа уларилтай дулаан орон Эрхүүһээ самолёдоор хүрэнэ байна. Гайхалтай хайхан орондо аяншалһан Гончиковтоной гэр бүлын хараһан үзэһэнөө, хонирхоһоноо удхатайгаар хөөрэнэниинь уншагшадаймнай урма бадаруулха, хонирхол татаха байха гэжэ найдаад, хөөрөөнь дурадханабди.

-Эрхүүһээ ниидэһэн бидэнэр анхан сэрэгэй бааза байһан Камрань аэропортдо буужа, хүндэмүүшэ вьетнам зондо угтуулбабди. Аха захатанаа, наһатайшуулаа тэдэнэр ехэ дэмжэдэг, үргэдэг, амаралтын үдэрнүүдтэ Энэдхэг океанайнгаа эрьедэ үндэр наһатай хүгшэн аба, эжытээ амардаг хайхан заншалтай байна. Дайнай хүндэ хүшэр тулалдаануудта эзэмдэгдэхэ гэнэн харша политикай байһан американ дайсадаа дараһан эрэлхэг зоригтой вьетнам арадар үнэхөөрөө омогорхожо бусаабди. Ханойһоо урагшаа Кхан Хоа гэнэн провинцида оршодог Нячанг хотын аргагүй гоёо, далайн эрьедэхэ дүрбэн "одото" баяшуулай амардаг отельдэ байрлажа, үзэсхэлэн газарнуудтайнь танилсаабди. 7-дохи - 12-дохи зуун жэлнүүдтэ баригдаһан, индуизмда зориулагдаһан эртэ урда сагай По Нагар гэнэн хүмэ,

Будда бурханай пагода, луугай табгайн мур, бусад һонин юмэ харуулһан Шулуудай сэсэрлиг, хотын түбэй байһан, ордонуудые, аяншалагшадтай шунгаха, 20 километр зайдэ үргэлжэлһэн ута пляжыень харабабди. Хүл, гарта, нюрганда, үе мүсүнүүдтэ аша тухатай "Тхап Ба" (һумын курорт) гэнэн термальна уһатай аршаандань орожо баясабабди, жаргабабди, эмтэй домтой шабараарнь, массажаарнь бэеэ аргалбабди. Лариса Дашиевна нүхэрэймни ээм мурьнь шархирхаа болишобо. Багахан Париж гүүлэдэг, өөрын Эйфелевэ башнитай Далат гэнэн хото айлшалаабди. Хада соохи Ня абгайн шүдхэрнүүдтэй агы нүхэн соогуур аяншалаабди, американ горки гэдэг түргэнөөр шуумайн хатаалдаг поездоор гүйлгэлдөөбди. Хаанашье ябахадаа, Будда бурхадтай хүшөөнүүдтэ шара, хүхэ хадагуудаа барижа, шүтэжэ,

мүргэжэ ябаабди. һүн сагаан сэржэмээ үргэжэ, хадагаа барижа байхадамнай, долоон үнгын хайхан холонго гаража, татажа, бидэниие ехэ гайхуулба. Хоморой сэсэгүүдэй сэсэрлиг хаража, сэсэгүүдтэ дуратай нүхэрни орхидей сэсэгэй үрэнэ - "һонгинынь" худалдан абаба. Сайгон ошоходоо, Меконг мүрэнөөр онгосоор тамараабди. Пирадуудай, страусуудай, хармагшадтай олтирогуудые хаража хонирхообди. Үдэр бүри ехэ һонин экзотическа, уһан далайн эдээ хоол, тропическа фрукт, овошудтай һэрюун унда, элдэб янзын кофеин, сайн, досогоо үндэһэтэй, могойтой, скорпионтой архиин, коньягуудай дегустаци үзэжэ, хонирхожо ябаабди. Мэлхэйн, крокодилай мяханай амтатай эдээ туршаһан байнабди. Халуун ороной элдэб амитадай, заануудай хабаададаг циркын найр наада хараабди, алтан заһаһадые холлуулаабди... Франциин колони анхан байһан Вьетнамда Дева Мариягай хүмэ, хүшөө, бусад ордон байшангууд үлэнхэй байна. Тэндэ органна хүгжэм шагнаабди. Бусад ороноудаар ябахадамнай, энэ һаяхан сентябрь һарада аргагүй хайхан Вьетнам орон ошохо аяншалгадамнай хүнүүдэй хүсэлнүүдые бэлүүлдэг Зандан Жуу бурхамнай тухалаа, үршөөгөө гэжэ сэдхэнэбди, - гэжэ Александр Гончиков һонёор хөөрөжэ, аяар холын

Вьетнам ошохо, үзэсхэлэн хайхан оронтой танилсыт гэжэ уншагшадыемнай урялһа нэн.

Бэлигма ОРБОДОЕВА. ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Вьетнам орон хайхан даа! Гэр бүлын альбомһоо.

Буряад Республикын Гүрэнэй шангай лауреат болохо шадалтай

ҺАЙН ДУРАНАЙ ТЕАТРАА АРАДАЙ ТЕАТР БОЛОН УРГАА

Ахын аймагай арадай театр Буряад Республикын Гүрэнэй шангай лауреат болохо харалганда хабаадаа.

НОМОЙ САНГАЙ БУЛАНҺАА ЭХИТЭЙ

1965 ондо аймагай номой сангай дэргэдэ уран зохиолой бүлгэм байгуулагдаһан юм. Тэрэ кружошто хүн зон ех эдэбхитэй ябадаг, номин литературна уулзалганууд эмхидхэгдэдэг байгаа. Республикын түбһөө холо ажаһуудаг зон соёл ба ниитэ ажаябуулгануудһаа үлэнгүй, ходо л номирхожо, элдэб мэдээсэлнүүдые бэе бэедээ дамжуулжа байдаг нэн. Энэ кружошто буряад шэнэ номуудтай, уран зохиолшодтой, артистнарттай болон аймагайнгаа түрүү зонуудтай уулзалгануудые эмхидхэдэг байгаа. Тэрэ бүлгэмые номой сангай ажалшад Ольга Бандыновна Балданова, Тамара Шагжеевна Пронтеева ударилдадаг. Харин аймагай соёлой байшангай ажалшад: Валентина Алексеевна Галсанова, Лидия Лопсонова Мунконова, Демьян Сыренов, Виктор Арзухаев, Жалсан Шултымович Замбалов, Мэлс Манханов, Владимир Борбуев болон бусад хабаададаг нэн. Тэрэл үедэ жүжгүүдые табижа эхилһэн юм.

Жалсан Замбалов гээд томилогдон байха юм. Тэрэл жэлдэ Зүүн Сибирийн Гүрэнэй соёлой институт һаял дүүргэһэн залуу мэргэжэлтэ-режиссер Туяна Бадагаева Улаан-Үдэһөө ерэжэ, ажаллажа эхилһэн юм. Бэлигтэй залуу найруулагшын гурбан жэлэй туршада ажаллаха үедэ "А зори здесь тихие", "Хабарай дуун", "Шүдхэртэй ханза", "Цыремпил" гэхэн шэнэ жүжгүүд табигдаа.

АМЖАЛТА АСАРҺАН АЖАЛНУУД ТУХАЙ

1973 ондо Ахын театр арадай гэхэн нэрэ зэргэ аршалха зорилготойгоор Улаан-Үдэ ерэжэ, Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ Буряад драмын театрай тайзан дээрэ "Тангариг" гэхэн жүжг амжалтатайгаар дэлгэһэн байна. Тэрэ жүжгэтэ наадапшад гэбэл, Лидия Мунконова, Слава Данбуев, Владимир Борбуев, Дари Раднаевна Замбалова, Олег Цыремпилун, Федор Нальханов, Тамара Шагжеевна Пронтеева болон бусад.

Нэрэ түрээ өөднэ үргэһэн арадай театрай репертуар жэл бүри элдэб номин жүжгүүдээр элбэгжэһэн юм. Алас Дурнын театральна институт дүүргэһэн залуу режиссер Лопсон Манхановай найруулан табиһан "Мүнхэ Зула" гэхэн жүжг амжалтатайгаар дэлгэгдэе.

Эгээл түрүүн "Тайшагай ташуур" гэхэн жүжг табигдаад, гол рольнуудые аймагай дотоодын хэрэгүүдэй таһагай милиционер Доржо Цыреторович Нанхцаков, соёлой байшангай директор Валентина Алексеевна Галсанова, Лидия Мунконова, Владимир Борбуев болон бусад наадаһан байгаа.

1968 ондо "Эрхэн" гэхэн жүжг табижа, автор Намжил Балданов амаршалгын сахилгаан-бэцэг абанһан байна. Тэрэнгээ эхилжэ, һайн дуранай артистнар зориг орожо, жүжгүүдые дээрэ дээрэхэнэ табижа, дүршэжэ эхилжэ бшуу. 1969 ондо залуу найруулагша Дулма Михайловагай хүтэлбэри дор "Шүдхэртэй ханза" гэхэн жүжг табья, удаань, "Залуу гварди" гэхэн жүжг табиһан намтартай.

1979 ондо соёлой ба искусствын училишайн окутан Наталья Бадмажапова дипломно ажал бэлдэжээ Ахын аймагай арадай театр ерэхэн юм. Залуу мэргэжэлтэн Буряадаймнай мэдээжэ драматург, уран зохиолшон Ардан Ангархаевай "Алтан бэһэлиг" гэжэ жүжг табиһан юм. Удаань дипломно ажал болгожо, соёлой таһагыг даагша Василий Быльгагуров "Будамшуу" гэхэн жүжг табья.

Тэрэ үедэ арадай театрай байдал һуладажа, ажал ябуулагдахаяа болиһон юм.

АРАДАЙ ТЕАТРАЙ ХОЁРДОХИ АМИСКАЛ

1986 ондо Ахын аймагһаа уг гарбалтай Байр Галсанов Зүүн Сибирийн соёл искусствын институт дүүргэжэ, режиссер мэргэжэлтэй болоод, нотагаа бусаһан юм. Залуу найруулагшын ерэхээр, Ахын аймагай арадай театр дахин ажалаа хэргэһэн юм. Цырен Шаг

жинай "Гурбан нарһан" гэжэ жүжгөөр театрай ажал хэргэгдэе. 1988 ондо Арадай театр Намжил Балданогой "Конец семьи Шаралдая" гэхэн жүжг ба Дугар Дылгыровэй "Чужое горе" гэхэн жүжгүүдээр "Арадай" гэхэн үндэр нэрэ зэргэе хамгаалһан юм. Тийхэдэ 1990 ондо ород драмын театрай тайзан дээрэ арадай театрай һайн дуранай артистнар Дари Раднаевна Замбалова, Лопсон Манханов, Константин Борбуев болон бусад хабаадаа.

Абай Гэсэрэй 1000 жэлэй ойн баярта дашарамдуулан, театр Цырен Галановай "Гэсэрэй гөлмө" гэхэн жүжг табья. Энэ жүжгтэ залуу артистнар – Булат Галсанов, Константин Борбуев, Владимир Литвинцев, Евгения Дыржинова гэгшөд ялас гэмэ бэлиг харуулжа шадда.

МОНГОЛТОЙ ХАРИЛСААН ТЕАТРАЙ ҮНДЭР НЭРЭ ГЭРШЭЛНЭ

1990-ээд онуудта аймагай соёлой таһаг Монгол ороной хүршэ оршодог Хүбсгээл аймагтай харилсажа, хэлсээ баталба. Тэрэ хэлсэһэнэй ашаар Монголой драматург, Мүрэнэй театрай ахамад найруулагша Наранбаатар, хүгжэмэй талаар хүтэлбэрлэгшэ Эрдэни Бэлиг Ахын аймаг ерэжэ, арадай театрта Монголой драматург Ойдобой "Аляя Топмид" гэжэ жүжг табиһангаа хажуугаар Орлигой хүгжэмэй һургуулимн һурагшадта үндэһэн арадай хүгжэмтэ эмсэгүүдтэ наадажа һургаһан байха юм.

Ахын арадай театрайхид монгол хэлэн дээрэ энэ жүжг амжалтатайгаар табья бшуу. Аймагай түб һууринда хоёр дахин табияд, мүн Сорог, Хара Хужир нотагуудта наадажа дэлгэһэн юм.

1997 ондо Баргажанай аймагта эмхидхэгдэһэн "Театральна хабар" гэхэн заншлалта болоһон харалганда Д. Дылгыровэй "Боосон" гэхэн жүжг табижа хабаадаһан юм. Энэл жүжгөөрөө театр "Арадай" гэхэн нэрэ зэргэе аршалаад, найруулагшан "Жэлэй эгээл эрхим найруулагша" гэхэн шанда хүртэһэн юм.

БҮХЭРОССИЙН ЭРХИМ ТЕАТРУУДАЙ ТООДО ОРОО

2009 ондо Ураалай ба Сибирийн дэбисэрэй арадай театруудай Бүхэроссийн фестиваль Омск хотодо Россиин министерствын эдэбхи доро үнгэрһэн юм. Энэ фестивалда хабаадаһаа театр бүхэн оролдодог. Зүгөөр эндэ

мэдүүлгэ үгэшэ һайн дуранай театрууд ехөхөн шалгалта дабадаг юм. Буряад Республика соһоо Ахын арадай театр эгээл эрхим байһанаа гэршэлжэ бшуу. Тэрэ үедэ арадай театр республикын хэмжээндэ үнгэрэгдэһэн фестивалиин Гран-придэ хүртэһэн байгаа. Тиймэ гэн тула Бүхэроссийн харалганда хабаадаа. Б.Пурбуевай "Болдойн хубуун Толдой" гэхэн жүжг Россиин Федерацийн ба Буряад Республикын арадай артистка, Буряад Республикын Гүрэнэй шангай лауреат Нина Токуренова найруулан табиһан байна. Энэ фестивалда Ахын арадай театр аяр гурбан шөглтөгөөр лауреадууд болошоо бэлэй. "Эгээл эрхим жүжг", "Эгээл эрхим актерско ансамбль", "Эгээл эрхим эрэ хүнэй роль" гэхэн шөглөөр шагнагдаа. Тийхэдэ Бүхэроссийн фестивалда Ураал болон Сибирийн 11 хото городуудһаа арадай театрууд хабаадаа бэлэй. Дээдын хэмжээһэнэй тус фестиваль һайн дуранай театруудай мэргэжэл өөднэ бодхоһон хэмжээ ябуулга гээшэ. Иимэ уда шанартай хэмжээндэ илаһан театр улам саашаа хүржэ, дээшэе дабшажа, урган галбарха зорилго өөрынгөө урда табиһанай. Россиин соёл искусствын хүгжэлтэдэ хубилгата оруулжа байһанаа мэдэрһэн арадай театрай коллектив мүнөө улам эршэм ажалаа ябуулна.

Һүр һүлдэ үргэжэ, гал гуламтыеһэн унтараангүй, уг дамжуулжа ябаһан зон мүнөө энэ театрыг хүтэлбэрлэгшэд гээшэ. Саг хүнөө асуунгүй урдахал даа. Хэзээ нэгэтэ залуухан, эрмэлзэл дүүрэн ябаһан хүн һайн аймагһаа ошоходо, тэмсэхэ бэшэ, хэжэ ябаһан ажалаа залуу халаанда дамжуулжыа хүсэхэ. Тээд тэрэ халаан хүмүүжүүлжэ, һургажа, тоонто нотаг руунь һөөргөн бусажа баһал нэгэ ехэ ажал. Ахын аймагай соёлой таһагыг даагшаар хүдэлжэ байһан Дарима Цырендондуевна Литвинцева ажалай габьяа гаргажа ябана гэбэл, алдуугүй.

- Дарима Дондуевна хадаа урин налгай зантай, түбшэн, даамай, найдамтай хүтэлбэрлэгшэ. Нютагайнгаа соёл, арадайнгаа заншал, хэлэ хүгжөөжэ гэхэн ажал ходо л ябуулдаг, бэрхэ хүн гээшэл даа, - гэжэ Россиин арадай артистка Нина Токуренова тэмдэглэе.

Өөрөө Нина Гармаевна түрэхэн Ахын аймагтаа туһа хүргэжэ, энэ арадай театрай найруулагшын ажал ябуулдаг юм. Нютагайнгаа соёл хүгжөөлдэ, бэлигтэй залуушуулые элирүүлжэ, хүмүүжүүлжэ хэрэтэ ходо л оролдого гаргажа ябадаг.

Театрай артистнар, Дарима Дондуевна гэгшөд Ахын аймагай захиргаанай толгойлошпо Байр Балдановта ехэ баярые хүргэнэ. Энэ хүтэлбэрлөгшө нютаг зонойнгоо ажаһуудал өөднэ, үндэр хэмжээндэ бодхоохо гэжэ ехэ оролдодог, ажаябуулгынгаа алиһе шөглөлдэ тэтшэ бэрхэ, театрые ходо л дэмжэжэ байдаг хүн гээшэ гэжэ тэдэнэр тэмдэглэе.

Цыремма САМПИЛОВА, Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд.

ТЕАТРАЛЬНЫЙ СЕЗОН ДЕКАБРЬ

10 18:30 **УЛЕЙСКИЙ ДЕВУШКИ**
Музыкально-пластический спектакль

12 18:30 **УРАГШАА, МАНАЙ ТЕАТР!**
По многочисленным просьбам зрителей КОНЦЕРТ

23,25-30 ПРЕМЬЕРА
Юрий Алесин по Е. Шварцу **ЗОЛУШКА**

23-30 **ВСЁ БУДЕТ ХОРОШОУ!**
НОВОГОДНЯЯ ВЕЧЕРНЯЯ ПРОГРАММА

18:30

В ПРОДАЖЕ ИМЕЮТСЯ ПОДАРОЧНЫЕ СЕРТИФИКАТЫ

Серебряный лебедь - твой шанс стать звездой!!!

IV Международного конкурса молодых исполнителей эстрадной песни

10-13 декабря 2013г.

Серебряный лебедь

10 декабря - 1-й отборочный тур
12 декабря - 2-й отборочный тур
13 декабря - финал, гала-концерт с участием звезд эстрады Бурятии

10:00 - Актовый зал Колледжа искусств им. П.И.Чайковского
18:00 - Концертный зал Колледжа искусств им. П.И.Чайковского
18:00 - Концертный зал Колледжа искусств им. П.И.Чайковского (пр-т Победы, 17, ост. «Центральный рынок»)

Билеты в кассах Филармонии, Бурдрама и у распространителей. Справки по телефонам: 222-537, 21-32-24, +79263573399

Үнэрхэн зүүн жэлэй аршан зүүр

Дэлгэрэнгыгээр сайт дээрэмнай
уншагты: burunen.ru

Аркадий БАТОМУНКУЕВАЙ проект

Бояновтанай бүлын ууган хүбүүн Ринчин нютагайн-гаа коммунын түрүүшын түрүүлэгшэ байгаа. Эрдэмтэй хүн байгаад, бүхы үхибүүдээ ехэ хургуудтай болгохо гэжэ оролдодог байгаа. В.Р.Бояновагай эсэгэн болоно.

СССР-эй арадай артист, гүрэнэй шангай лауреат Гомбо Цыдынжапов Эрижан хүбүүнтээ, Чимитцо эгэшэтээ оронхой. Зүүн талаһаа В.Р.Боянова. Тэрэ Гомбо Цыдынжаповай эсэгийн эгэшэһээ гараһан басаган байгаа.

2013 оной декабриин 6-да Бурядай АССР-эй, РСФСР-эй габьяата врач, элүүрье хамгаалгын отличник Вера Ринчиновна Бояновагай түрэнөөр 100 жэл гүйсэхэн. Тэрэ 1948 онһоо 15 жэлэй туршада Бурядай АССР-эй элүүрье хамгаалгын министрээр хүдэлөө. Министр В.Р.Бояновагай аша габьяагаар республиканска больница баригдажа, ашаглалгада тушаагдаһан түүжэтэй.

1954-1958 онуудаар СССР-эй Верховно Советэй депутадууд байһан Буряад ороной түлөөлэгшэдэй дунда В.Р.Боянова.

В.Р.Бояновагай министрээр һая томилогдоод байха үеын зураг.

Вера Ринчиновна Фёдор нүхэртээ, Люда басагантаяа, Дулмажап гэжэ абга эгэшэтээ оронхой. Фёдор Хаданов республикын түрүүшын санитарна врач байһан юм.

Улаан-Үдэ хотын элүүрье хамгаалгын таһагай гэшүүд (1943-1944 онууд).

1925 оной ноябриин 15-да Буряадта республикын эхэнэрнүүдэй 1-дэхи съезд зарлагдажа, эхэнэрнүүдтэ бээ даһан сүдөө байдал олгохо программа абтаа. Тийхэдэ улаан һеы гэрнүүд, буряад эхэнэрэй байһан гэхэ мэтэ байгуулагдажа эхилээ. Тэдэ хадаа эрдэм ном шудалхаһаа эхилээд аргаламжын, соёлой хүдэлмэрийн түбүүд болоһон түүжэтэй.

Тэдэнэй нэгэндэ 1934 оной март һараһаа Хойто-Байгалай районой Душкачан гэжэ эвенк зоной ажаһуудаг нютагта В.Р.Боянова акушеркээр хүдэлөө. Хоритой басаган оро үсхэбэрилэгшэдэй хүндэтэй, ямбатай "доктор" болоо. Түб газарһаа холо хүбшэ тайга газарта эмшэн басаган олохон хүнүүдтэ туһалжа, бурхан шэнги ханагадаг болоһонийн ойлгосотой.

СССР-эй дүрбэдэхи зарлалай Верховно Советэй депутадаар 1954 оной мартын 14-дэ Вера Ринчиновна Боянова һунгадаа. СССР-эй Верховно Советэй түрүүшын сессидэ В.Р.Боянова СССР-эй Верховно Советэй Президиумэй гэшүүнээр һунгадаа.

Угсаата арадаймнай уг баялиг

БУЯНТА ХЭРЭГЭЙ
МАРАФОН ҮНГЭРХЭ

Ерэхэ амаралтын үдэр Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ Буряад драмын театрай байшан соо нигүүлэхы марафон үнгэрхэ.

Энэ үдэр Забайкалийн хизаарай Агын тойрогой Согто-Хангил нютагта гурбан субаргануудые барилгада мүнгэн зөөри суглуулагдаха. Энэ субарга юугээрээ ондооб гэхэдэ, Далай лама багшын, манай Россиин Буддын шажантанай Заншалта Сангхын Пандида Хамба лама Дамба Аюшеевэй, шажан баряад байһан олон томо хубилгаан-ламанарай сугларан адислаһан хадаа ехэ шэдитэй, шүтээнэй зүйл олон, ехэ хүсэ шадалтай субарганууд гэшэ. Намжилма бурханай, Гүрэ Римбүүшэ Бадмасамбавын ба Жанчуб Будда Шэгэмүүниин бурханай гээд гурбан субарга баригдаха. Намжилма бурханай субарга 10-11 метр үндэртэй, Гүрэ Римбүүшын субарга 8-9 метр үндэртэй юм. Намжилма субарга соогуур хүнэй гороолон гарахаар байха. Досоонь табан янзын Будда бурханай элшэ хүсэн байха. Муу юумэнтэй нүхэсэһэн, муу юумэндэ халдаһан хүн ябаа һаа, досоонь ороод, бурхадай элшэ хүсэ шадалтай адиста хүртэжэ, муу юумэнһээ ходоожо, хүрдэ эрьюулэн, һаһаяа утадханын тула сэлбэрлэгдээд, гараха аргатай. Илангаяа энэ субарганууд аюулта ушарһаа, хүндэ үбшэнһөө зайсуулха, саһаа урид алтан дэлхэйтэ-

еэ хахасалгые болуулха арга шадалтай болоно.

Субарганууд соо Энэдхэг ороной нангин шүтөөнэй газар шоройһоо, Бурхан багшанартай холбоотой газар, Ганга мүрэнэй уһан, Гүрэ Римбүүшын даяанда һууһан газар, Энэдхэг, Непал, Бүгэдэ Монгол, Хальмаг, Тываһаа, мүн Буряад оронойнгоо бүхы нангин газар уһанһаа дээжэ абтаа.

- Гансал гадарын үлөөд байна. Эндэ баһал барилгын эд зүйлнүүд хэрэгтэй. Тэрэнэй түлөө бүхы буряад арадтаа хандаха байнабди. Энэ нангин хэрэг бүтээхэ зүбшэл абажа байхадаа, ехэ ламанарта бүхы Буряад орондо гээд хэлэгдээ, ганса Агын Буряад бэшэ, мүн бүхы буряад угсаатанай түлөө хэдэн уншалга хэгдэжэ адислуулагдаа, гэжэ эмхидхэгшэ Жигжид лама хөөрэнэ.

Иимэ ойлгууламжын ажал ябуулагдажа, буянта хэрэг үйлэдэжэ, манай буряад арадтай, мүнөө ажаһуугшад, үри хүүгэднай, үри һадаһаднай нангин шүтөөнэй аша туһаар зүб харгытай, һүзэгшэ номтой, арюун нигүүлэхы сэдхэлтэй хүнүүд болохоон дамжаггүй. Эдэ бодхоогдохо субарганууд дүтын ерээдүй сагта бүхы Буддын шажантанай нангин шүтөөнэй газарнуудай тоодо орохо болоно бшуу.

Цырегма САМПИЛОВА.

БЭЕ, ХЭЛЭН, СЭДЬХЭЛ ГУРБААРАА
ХЭДЭГ НҮГЭЛ ТУХАЙ

Үлүү ехээр омогорхохо гурбан янза бии юм: залуу наһан, бэеын энхэ элүүр ба ами наһан.

Залуу наһаяа һайрхаһан хүн бэе, хэлэн, сэдхэл гурбаараа нүгэл хэдэг юм. Тиимэ хүн муу заяанда түрэжэ, хубиггүй, жаргалгүй, дутуу хүн боложо, гансаардажа зободог.

Элүүр бэетэй хүн баһал бэе, хэлэн, сэдхэл гурбаараа нүгэл хэдэг. Тиигэжэ баһал муу заяанда түрэжэ, бэе муутай, эрэмдэг хүн боложо зободог.

Ами наһанда бардам омогтой хүн бэе, хэлэн, сэдхэл гурбаараа ехэ нүгэл хэдэг. Хойшодоо баһал муу заяанда түрэжэ, хубиггүй, богони наһатай, үншэн хүн боложо зободог.

Хүн гээшэ эхэнэ түрэнэн саһаа хүгшэржэ эхилхэ замдаа гарадаг. Хүн бүхэн адли. Үтэлһэн хүниие хараад жэрхэнэн аад, өөрөө түрэнһээ ондоогоор үбгэрхэб гэжэ юумэн үгы, адлил байхат.

Эд зөөри ба баялигһаа холодожо, шажанайнгаа нюусануудые даяаншалгын хүсөөр ойлгоод, залуу наһан, элүүр энхэ бэе ба ами наһан гурбаараа омогорхохо абарияа үгы хээб.

Би ехэ хүсэ олооб. Сансарын зоболонһоо гараха замаа элээр хаража эхилээб. Энэ наһанай элдэб таашаал ба жаргал намда огтолон хэрэггүй болоо.

Шэгэмүүни Буддын шабинартаа хандаһан үгэнүүдһээ.

ХИЗААР ОРОНОО ШЭНЖЭЛЭГШЫН БАРИМТАНУУД

Агын тойрогой Алхана нютагтай хизаар ороноо шэнжэлэгшэ Самбу Ешисамбуев Алхана уулынгаа нюусануудые, байгаалиин нонин үзэгдэлнүүдые шэнжэлдэг, элдэб туһатай тэмдэглэлнүүдые хэдэг юм. Нэгэ зариманиинь доро үгтэнэ.

ХҮЙТЭНЭЙ 81 ХОНОГ

Үбэл болоходо, ноябриин 25-һаа эхилээд, ород арадай байгаалиин литэдэ 81 хоногой хүйтэнэй үе тоологдодог. Февралиин 15-да Сретенье гэжэ Христос шажанай һайндэр. Энэ үдэр үбэлнай зунтаяа уулзадаг. 81 хо-

ногой хүйтэнэй саг буурадаг. Шаргын ханхинаан барагдажа, шара тэхын бабанаан эхилхэ ха.

Удаань, апрелиин 15-най хирэ болотор 60 хоногой жабар ба майн 25 болотор 40 харюу үглөөнүүд үргэлжэлдэг.

МОНГОЛОЙ ЛИТЭЭР

Монголшууд юһэн юһые тоолодог. Декабриин 22-һоо эхилээд, баһал 81 хоногой шэнжэтэй.

1. Декабриин 22-30 - нэхы дэгэл жэгнэнэ. Үдэр тогтоо гэхэ.

2. Декабриин 31 - январийн 8 - хононой хорёо хүлдэнэ (оросой бурханай түрэнэн үдэр).

ҮНЭТЭ ЭРХИИН
НУРГААЛНУУДҺАА

Үндэр түрэлтэ багша Дже Гомбопа үни сагта хүн зоной буддынгаа шажанай нургаал дахажа, бэеэ зүбөөр абажа ябахынь тула "Үнэтэ эрхиин нургаалнууд" гэхэн ном зохёожо хэблүүлһэн. Тэрэ номыень түгэд хэлэнһээ Англиин эрдэмтэн, буддолог Уолтер Эванс-Венц оршуулһан байна. Тэрэ номыень манай Росси гүрэнэй эрдэмтэд англи хэлэнһээ ород болгожо оршуулаа. Тэдэ нургаалнуудын манай буряад угсаатанай юрын зондо аша туһатай гэжэ тэмдэглээд, буддын шажанай номлолоор ехэтэ һонирхдог, шэнжэлдэг журналист Баир Дугаржапов буряад хэлэн дээрэ оршуулаа. Тиигэжэ үнэ сэнтэй нургаалнууд англи, ород хэлээр дамжуулагдан, манай анхаралда табигдаа бэлэй. Тэрэ нургаалнуудай зарим нэгыень доро үгэнэбди.

АРБАН ЭРИЛТЭ

1. Өөрынгөө зан абари сэгнэжэ, зүбөөр ябаха мүрөө олохые оролдохо.

2. Үнэтэ һайхан багшые оложо, оролдосотойгоор ном үзэхэ.

3. Үнэн һайхан багшые шэлэжэ олохын тула өөрынгөө зан абариие һайн мэдэхэ, ухаандаа бурханай номой эхин шатын эрдэмтэй байха хэрэгтэй.

4. Багшатаа нэгэ һаналтай байха, сэдхэл доторыень таажа һураха.

5. Бэе, хэлэн, сэдхэл гурбаяа хинажа, даруу зантай байхые оролдохо.

6. Багшаһаа абаһан тангаригаа эбдэхгүйн тула эрдэм мэдэсэтэй байха хэрэгтэй.

7. Сэдхэлээ сагааруулхаяа хүсэбэл, шунахайтаяа тэмсэхэ.

8. Зүб харгыда орохын тула саг үргэлжэ оролдолго гаргаха хэрэгтэй.

9. Дотороо энэрхы сэдхэл бии болгохын тула бүхы амитадые хайрлажа һураха. Тэрэнэй түлөө боро ухаан хэрэгтэй.

10. Шажанай эрдэм ганса ухаагаар ойлгобол, дутуу. Сэдхэлээрээ ойлгожо, бүхы ухаан зүрхөөрөө сэдхэхэ хэрэгтэй.

БҮТЭЭХЫН

АРБАН ЮУМЭН

1. Багшаяа шэлэхэдэ, дотороо шанга, шэн зоригтой хүниие олохо хэрэгтэй.

2. Шаг шууяанһаа холуур ябажа, эдэе уһатай ба дулаан байрада гансаараа ном үзэхые оролдо.

3. Өөрынгөө абари зан ба хараа бодолтой дүтэрхы зонтой нүхэсэхые оролдо.

4. Эдэе хоол хэм соонь эди. Зонһоо аминдаа байбал, үлүү ехээр эдихые бү оролдо.

5. Буддын шажанай һалбари бүхэнэй һудар сэдхэн уншажа ойлгохо хэрэгтэй.

6. Эмнэлгэ, зурхай гэхэ мэтэ эрдэмэй эхин шатын эрдэм ойлгожо абаха хэрэгтэй.

7. Бэе махабадаа элүүр байлгахар байдал түхээржэ шадаха хэрэгтэй.

8. Бүхы бүтээнэн, үйлэдэнэн хэрэг сэдхэлдээ арюудханын ябадалда зорюулха ёһотой.

9. Бэхи бата этигэлтэй, даруу зантай

шабинарые оложо аба.

10. Алхалжа, уужа, эдеэлжэ, унтажа байхадаа, ухаан бодолоо һонор байлгахые оролдо.

АРБАН АЛДУУ

1. Нулахан этигэлтэй аад, һонор ухаантай хүн шашаг байхаяа һанадаг.

2. Этигэл ехэтэй аад, ухаагаар багшаг хүн хүнэй һанаһан дүримэй хэмһээ гарахагүй, өөрын үүсхэлгүй байха.

3. Эрдэмээ хүсэд шудалангүй яараһан хүнэй ухаан нэгэ хизаарһаа нүгөөдэ хизаар руу хадуурха.

4. Номой нургаал дутуу шагнаад, даяаншалгада һууһан хүн даяанайнгаа оршолон ойлгонгүй, тэнэг мэтэ төөрихэ.

5. Номой үнэн нургаалые хүсэд ойлгоогүй, бэе дээрээ бүтээжэ үзөөгүй хүн өөрыгөө дээгүүр абахаа һанаха.

6. Энэрхы сэдхэл олоогүй хүн ганса байһанаа өөр тухайгаа бодожо эндүүрхэ.

7. Оршон тойронхи ба өөрынгөө сэдхэлэй үнэнхэ байдалые ойлгоогүй хүн юрын байдалай үймөөндэ һамааржа халахагүй.

8. Юрын байдалай үймөөнтэй хахасаха хэрэгтэй гэжэ ойлгоогүйдөө хүн гээшэ үнэн номой нургаалда орохогүй.

9. Юрын үймөөнэй билдагуушадаар өөрыгөө тойруулжа болохогүй. Хэн байһанаа мартаха.

10. Эрдэмээ һайрхажа ябаһан хүн хойшодоо тэнэг хүнэй алдар олохо.

АЛДУУ БОЛОХОГҮЙ

АРБАН УШАР

1. Эд зөөрин шунахайһаа халажа, гэр бүлээ орхижо, хүдөө хээрэ гансаараа үлэжэ, номдо орохо зорилго олоһон хүн алдуу хэнэгүй.

2. Багшаяа хэмгүй ехээр хүндэлһэн хүн алдуу хэнэгүй.

3. Номой нургаал шагнаад, уншаад, толгой соогоо бодомжолоод байһан хүн алдуу хэнэгүй.

4. Уйгаргүй дээгүүр һанаатайшые һаа, аалин, даруу зан ологшо хүн алдуу хэнэгүй.

5. Тангариг сахижа, үлэ мэдээшэ ябаһан хүн алдуу хэнэгүй.

6. Ухаан бодолоо батажууһан аад, омог дууряаха ябадалаа номгодууһан хүн алдуу хэнэгүй.

7. Номой нангин нургаал шудалаад, мэдэжэ абаһан эрдэмээ бодото дээрэнэ хэрэглэхэ гэжэ даяаншалхаяа оролдогшо хүн алдуу хэнэгүй.

8. Олоһон эрдэмээ хэрэглэхэ үедөө омог дууряангүй ябагша хүн алдуу хэнэгүй.

9. Бүхы наһаяа зонһоо холо, аминдаа байһан хүн алдуу хэнэгүй.

10. Олоһон бүхы эрдэмээ бусад зоной амгалан байдалда зорюулагша хүн алдуу хэнэгүй.

Энэ хуудаһа Ц.САМПИЛОВА бэлдэб.

ХОРИИН АРБАН НЭГЭН ЭСЭГЫН УГ ИЗАГУУРАЙ ТУУЖА

(Үргэлжлэл. Эхинийн урдахи дугаарнуудта).

17. Хориин ламанарай ахалагша ламань Лубсан Шираб гэгшэ байһан. Тэрэнэй удаа Хориин ахалагша ламань Дугаров гэгшэ болоһон байгаа. Тиигээд тэрэнэй наһанһаа нүгшэхэдэ, Хориин ахалагша тайшаа Ринчэн Шодоевой гуйлтаар ба Эрхүүгэй губернкэ правительствын 1755 оной февральин 22-то абтаһан № 149-дэхи указаар дархан нанса солотой байһан Дамбил Ринчинэй Хориин ламанарай ахалагша ламада баталагдаа бэлэй.

18. Тэрэнэй хойно Хориин ахалагша тайшаа Дамба-Дугар Ринчэнэйдэ Эрхүүгэй губернкэ правительствын 1773 оной мартын 13-да абтаһан, 626 тоото шийдхэбэри ерээж, Хори дотороо обог бүхэндэ нэгэ-нэгэ эшэги дуган барижа, тус бүридэнь штатна лама баталха гэхэн байгаа. Харин тэдээнһээ ондоо ламанарын бурханай номой хурал ба нургуули өөрынгөө дураар ябуулдагыһе наа, бүсад хара хүнүүдтэй адляар албаяа түлэжэ байг гэхэн юм.

19. Бүгэдын бандида хамба Заяагын наһанһаа нүгшэхэнэй хойно тэрэнэй ашань соржо Содномпил Хэтэрхэйн гэгшэ Эрхүүгэй губернкэ правительствын мартын 24-нэй үдэрэй 1774 оной 850 тоото указаар депутат хэргэмдэ баталагдан, бүгэдэ буддын шажантанай хунгалтаар ба мүн тэрэл правительствын майн 31-нэй үдэрэй 1778 оной 1775 тоото указаар Байгалай үмэнэхи талын буддын шажантанай бүгэдын ахалагша бандида хамба ламаар баталагдаба.

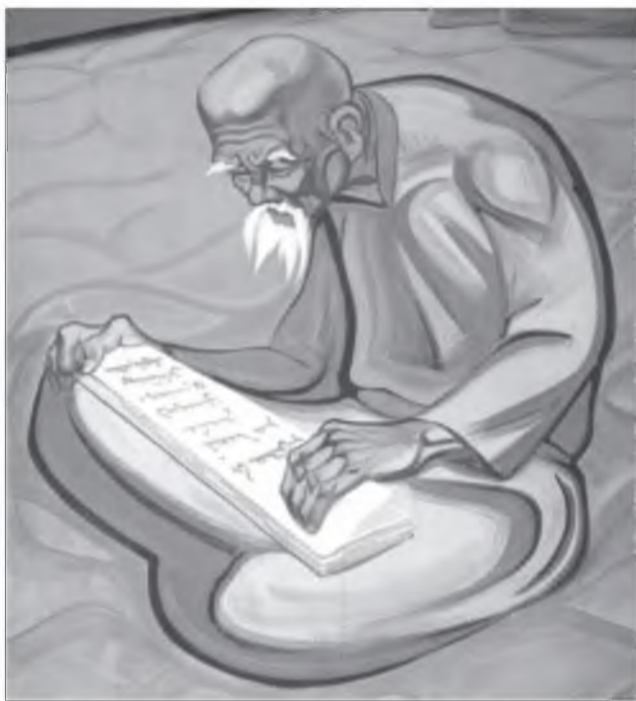
20. 1782 ондо бүгэдын тоо абажа, ревизи болохо сагта Байгалай үмэнэ талын буддын шажанта зон илангаяа олон боложо үнэржэһэн байба. Ушар тиимэхээ Дээдэ-Удын провинциальна канцелярия ахалан захирагша воевода Владимир Бутековэй гаргаһан шийдхэбэрийн ёһоор, Нэршүүгэй захиргаанай зондо 150 лама баталагдаһан байгаа. Тиигээд тэдэниие Сэлэнгын мэдэлһээ халгаха гэжэ захирһан туладань бандида хамба Хэтүрхеев дээдэ ноёдто хандажа, Нэршүүгэй мэдэлэй ламанары манай мэдэлһээ бү халгыт гэжэ гүйһан юм. Тиимэхээ Сибириин генерал-губернаторай 1805 оной мартын 2-то абтаһан, 1208 тоото указаар тэдэнэр дахин Сэлэнгэдэ мэдэлтэй байхаар болгогдоһон юм.

21. Тэдэ үндэр эрхимые дэбшэгуулэгшэ ноён Нэршүүгэй областиин Уулын таһагай главна командир генерал-поручик, кавалер Евстафий Карпович Беклеминэй захиралтаар ба тэдэ ехэ дээдэ эзэн императрицын анжаралтада хүргэгдэхын тулада ноён Нэршүүгэй казенно экспедицийн советник Егор Егорович Владимировай 1785 оной февральин 3-да эхэн асуултын харюуда Хориин ахалагша тайшаа Дамба-Дугар Ринчэнэйн 1785 оной майн 31-дэ бэшэһэн мэдээсэлэй ёһоор, Хориин зон бурхан Шигэмүнийн шажантай, тэрэниие номнодог ламанартай, мүн эсэгэ бүхэн эшэги дуган ба дасангуудтайбди гэжэ мэдээсэлэйн байна.

22. Лама Ахалдайнай наһанһаа нүгшэхэн хойно соржо Дэмчиг Еши-Жамсын 1797 ондо мүн табан дасангуудай бандида хамбада баталагдаба. Тэрэнэй нүгшэхэдэ, дүү хубүүнийн - Гаваан Еши-Жамсын мүн тэдэ табан дасангуудай бандида хамба болобо. Бүгэдын бандида хамба Хэтэрхэйн наһанһаа нүгшэхэдэ, тэрэ Еши-Жамсын 1804 онһоо эхилэн, бүгэдын бандида хамбын тушаал даагаад, 1809 онһоо тэрэ тушаалда баталагдаба.

23. Тэрэнэй наһанһаа нүгшэхэн хойно мүн лэ дүү хубүүнийн Данзан Шойбон-Доржо Еши-Жамсын 1838 онһоо бандида хамба болобо. Тиигээд тэдэ ехэ дээдэ эзэн император нэгдүгээр Николай Павлович хаанай бүгэдэ Зүүн Сибириин буддын шажантан тухай 1853 оной мартын 13-да 61 зүйлөөр шэнэ дүрим баталан айлдахадаһан, тэдэ ехэ дээдэ хаанай өөрын гар табилгатайгаар үршөөгдэһэн грамотаар наранай ургаха зүгэй Сибириин бүгэдэ ламын шажантанай главна лама бандида хамба гэжэ дабхар баталагдаба.

24. Тэрэнэй наһанһаа нүгшэхэн хойно буддын шажантанай дүримэй ёһоор бүгэдэ Зүүн Сибириин ламын шажантанай дасан бүхэнэй шэрээтэнэр, штатна ламанар, хушуун бүхэнэй ахалагша тайшаанар, дүүмын заседательнар, отог бүрийн гулваанар, зоной этигэмжэтэд, хасаг талын ехэ ноёд Сэлэнгын Степной дүүмын дэргэдэ 1859 ондо сугларжа, главна лама бандида хамбада Хүлэн (Галуута) нуурай дасангай шэрээтэ Шойжо-Жалсан-Шираб Ванчигай гэгшые хунгажа, үндэрлэгшын анжаралтада айлдахадаһан, тэдэ ехэ дээдэ эзэн император хоёрдугаар Александр Николаевичай декабриин 22-ой үдэрэй 1860 ондо үршөөгдэһэн грамотаар тэрэ тушаалы даан шийдхэжэ байхые

Шираб Ванчигай баталагдаһан байна.

25. Тиин байтар тэдэ бандида хамба тушаалы дүүргэгшын 1872 оной октябрь нарада тушаалһаа табигдахадань, мүн түрүүшын мэтэ шара сайбар зон бүгэдөөрөө Сэлэнгын Степной дүүмын дэргэдэ тэрэ жэлэй декабриин 20-ой үдэр сугларжа, бандида хамбада Ацагадай дасангай штатна гэлэн Шойдор Мархайн гэгшые хунгаад, тэрэ хунгалтан үндэрлэгшын анжаралтада хүргэгдэжэ, мүнөө амгаланар айлдагша тэдэ ехэ дээдэ эзэн император хоёрдугаар Александр Николаевичай өөрын моторлоһон, февральин 22-ой үдэр 1873 ондо үршөөгдэһэн грамотаар Зүүн Сибириин буддын шажантанай ахамад лама бандида хамбада баталагдаад, мүнөө даажа байна. Харин тэрэнэй урда байһан бандида хамба Ванчигай 1873 оной сентябрь нарада наһанһаа нүгшэбэ.

26. Хориин захиргаан дотор шажанай яаж дэлгэрһэн тухай хэлэбэл, анханһаа хойшо энээнэй урда бэшэгдэһэн ёһоор, тэдэ өөрын ламанартай, эшэги дугантай, 1752 ондо Хориин зон 33 лама хубарагуудтай, ахалагша ламань Дугарай гэгшэ байһан юм. Тиигээд гэлэн Лубсан-Шираб, харин 1763 онһоо Хориин ламанарай ахалагша лама гэлэн Лубсан-Юмсэн гэгшэ баталагдаһан болобошые, хориинхид Сэлэнгын аха ламын мэдэлдэ байһаар лэ байгаа.

27. Ноён Хориин ахамад тайшаа Дамба-Дугар Ринчэнэйдэ ноён Эрхүүгэй ба Колыван городуудай генерал-губернатор ба генерал-поручик Брилийн 1773 оной мартын 13-да эльгээһэн, 626-даху тоото указай ёһоор, Худан голой Шалсаана хадын эбэртэ Дэгэтэ гэдэг газарта Даша Лхумболин гэдэг модон дасан 1775 ондо баригдаад, энээндэ түрүүшын ахалагша тайшаагай эсэгэ Болториг Угеевэй намган Абари удаганай урда газарһаа залажа асарһан түрүүшын Юмые залажа, хурал хурадаг болоод, тэрэнэй шэрээтэ ламань урда нэрлэгдэһэн Лубсан-Шираб гэгшэ дид (бага) ламанартай байһан байна.

28. Ахамад тайшаа Ринчэнэйдэ ноён генерал-поручик Брилийн эльгээһэн, дээрэ дурсагдагша указ дотор баталагдаһанай ёһоор, Түгнын Сулхара горхоной хойто эрьедэхи Зангин гэжэ газарта Сураблин гэжэ модон дасан 1780 ондо баригдаад, тэндэнь түрүүшын шэрээтэ Лубсан-Сампил гэгшэ байһан юм.

29. Хориин ахамад тайшаа Ринчэнэй гэгшэ өөрын мүргэлэй хүмэ гэжэ Анаа голой Аалан гэдэг горхоной зүүн гарта 1795 ондо Дондоб Дашинлин гэдэг нэгэ бишыхан модон дасан барюулаад, тэндэнь ламань дархан нанса Ринчэн дид (бага) ламанартай байбашы наань, засагай баталалгатай дасан бэшэ туладань Худанай дасангай шэрээтэ лама морилжо, шухала мүргэлэй ёһололые дүүргэжэ байһан юм.

30. Тэрэнэй хойно ахамад тайшаа Ринчэнэй дид (бага) тайшаа Юмсэрэн Ванчигай, депутат Гомбо-Цэрэн Олборын - эдэнэй дээдэ правительствата хэсээнгылэн мэдүүлһэнэй ёһоор, Эрхүүгэй губернкэ правительствын указые оруулан, Дээдэ-Удын провинциальна канцелярийн июлийн 29-нэй 1783 оной 9 тоото указаар Хориин хоёр дасанда нэгэ- нэгэ шэрээтэ, нэгэ-нэгэ соржо, хоёр-хоёр гэгшэ, хоёр-хоёр шанзадба, хоёр-хоёр унзад, хоёр-хоёр нирба, хоёр-хоёр тахилша, хоёр-хоёр дуганша, нэгэ-нэгэ жама, хоёр-хоёр хубарагуудтай - хамтадаа 34 ба тэдээнһээ 30 тоото комплект ламанар баталагда-

жа, тэдэнэй аха ламань Лубсан-Шираб үлэһэн юм. Тиигээд тэдэнэр Сэлэнгын подгородно обогой ламанарта мэдэл үгы, өөрын эрхээр номой ёһололые дүүргэжэ байха гээд захираглаһан байна.

31. Тэрэ Худанай Шалсаанын эбэрэй модон дасангынь 1782 ондо галда хайлажа, тэрэнэй орондо Худанай Мүнгэтэ горхоной адагта тэрэ сагай ахамад тайшаа Галсан Мардын жүдхэмжөөр модон дасан баригдаа нэн. Гэбэшые хожомын зоной түб дундыень хаража, ноён Дурна зүгэй Сибириин генерал-губернатор Николай Николаевич граф Муравьевой зүбшөөлөөр 1850 гаран ондо Хэжэнгэ голой хойто эрьедэхи Заха-Шэбэр горхоной адагта урилагдажа баригдаад, мүнөө хүрэтэр байһаар юм.

32. Сулхарын Янгаажанай дасан мүн баһа зоной түб дундыень хаража, 1804 ондо Түгнэ голой хойто эрьедэхи Галтай горхоной адагта урилагдажа, Галтай дасан гэжэ нэршээд, мүнөө хүрэтэр байһаар байна.

33. Ноён Хориин ахалагша тайшаа Галсан Мардайнда ноён Эрхүүгэй гражданска губернатор, бодото статска советник, үнгэ бүрийн орденной кавалер Трескинэй 1806 оной майн 9-дэ эльгээһэн, 1661 тоото зарлигай ёһоор Анаа голдо хуушан модон дасангай дэргэдэ Рибу Гаджил Шаддублин гэжэ шулуун дасан нүгшэхэн тайшаа Дамба-Дугар Ринчинэй зөөриһөө ассигнацияр 33162 түхэриг 50 мунгэ, тайшаа Мардын зөөриһөө 12103 түхэриг 12 мунгэ ашаглан, 1808 ондо баригдажа дүүрэхэн байна. Энээнэй урдахи модон дасангынь 1811 оной январийн 12-то галда хайлаад, тэрэ шулуун дасангай хуушарһан ба эбдэрһэн ушарһаа 1867 онһоо эхилэн, ноён Байгалай үмэнэхи областиин сэрэгэй губернатор ба ноён Дурна зүгэй Сибириин генерал-губернаторай баталалгаар, габьяата үгэлигын зоной найн дуранай үргэсын 25 мянга гаран түхэригөөр тэрэ дасан шэнэлэгдэн, найхан янзатай болгогдожо заһагдаһан байна.

34. 1795 ондо бүгэдын ревизи абахын сагта Хориин зон 17353 эрэ, 18552 эмэ дүүшэд болоод, тэрэ сагай дид тайшаанар Сэбэг-Жаб Юмсэрэнэй, Павел Доржо-Жабай гэгшэ сайднар зонтоёо Хориин ахамад тайшаа Дамба-Дугар Ринчэнэйдэ гуйлта эльгээжэ, албата арадай олон болоһон ушарһаа 100 эрэ дүүшын нэгэ-нэгэ ламатай болохо гэжэ хүсөөд, урдын 30 штатна ламанар дээрэ 143 ламанарые нэмээхые гуйһан байгаа. Тиигээд тэрэнэ дээдэ ахамадта хүргэгдэжэ, ноён Эрхүүгэй гражданска губернатор, тайна советник Ларийн Тимофеевич фон Наген ноён Эрхүүгэй ба Колыван городуудай генерал-губернатор, генерал-поручик ба сенатор Иван Осипович Чилбекетовэй анжаралтада айлдахаба. Тиигээд Эрхүүгэй губернкэ правленийн шийдхэбэриие оруулан, Баргажанай земскэ сүүдэй 1800 оной апрелиин 22-то абаһан 68 тоото указ ахамад тайшаа Ринчэнэйдэ дамжуулагдажа, тэрэнэй ёһоор Хориин 30 штатна ламанар дээрэ 70-ые нэмээжэ, хамта 100 ламатай байха гэбэшые, һүүлэй 70-ниинь алба түлэжэ байг гэбэ.

35. Хориин ахалагша лама Лубсан-Ширабай 1796 ондо нүгшэхэн дээрэхээ тэрэнэй орондо Рэгдэл-Пунцаг Сондолун Хориин ахалагша ламада хунгагдаба. Тиигээд зууршалга хэгдээд, Эрхүүгэй губернкэ правленийн 1799 оной июлийн 14-дэ абтаһан, 4166 тоото шийдхэбэрийн ёһоор, тэрэ тушаалдаа баталагдаһан юм.

36. Лама Сондолуной 1805 ондо наһанһаа нүгшэхэдэнь, Худан дасанай штатна ламанарһаа нирба гэсүүл Чоймпил Тубусуев гэгшэ орондонь орожо, Эрхүүгэй губернкэ правленийн указаар Хориин ламанарай ахалагша ламын тушаалда баталагдаба.

37. Правительствын казенно экспедицийн эрилтээр Эрхүүгэй губернкэ правленийн зүгһөө Хориин урдын конторын гэхэ гү, али мүнөөнэй Степной дүүмын 1810 оной майн 9-дэ эльгээһэн, 202 тоото мэдээсэлые шалгажа үзэхэдэнь, Хориин гурбан дасангай 30 штатна ламанарһаа 16-ниинь нүгшөөд, 14-ниинь үлэһэн байба. Тиихэдэнь энэл зандаа байхыень баталаад, саанахи 86 ламанарын албая түлэжэ байг гэхэн байна.

38. Хориин ахалагша лама Тубусуевай нүгшэхэнэй удаа Худанай дасангай ноён соржо Дансаран Суванай Хориин ахалагша лама боложо баталагдаба.

**"Буряадай түүхэ бэшэгүүд"
гэжэ номһоо абтаба.**

**Лубсан ШАГДАРОВ, Лариса БАДМАЕВА
хуушан монголһоо оршуулба.**

(Үргэлжэлэлын хожом гараха).

ХҮХЭ МОДОН МОРИН ЖЭЛ ЯМАР БАЙХАБ, ҺОНИРХОНО ГҮТ?

ЗУРХАЙН ТАЙЛБАРИНУУД

2014 ондо манай ажабайдалай бүхы һалбаринуудта хубилалтанууд болохо байна гэжэ одо мүшэд тайлбарилна. Политикада, экономикадо, эрдэм наукада болон соёлдо шэнэ урасхалнууд би болохо. Тиин хүнүүд өхэ эдэбхи үүсхэл гаргаха, өөрынгөө анханай үзэл бодолнуудые хубилган шэнэлхэ, шэнэ уг зорилгонуудые бэлүүлхэ шармайха. Инаг дуранай харилсаандашые "тулалдаанууд", мүн эблэрэлгэшые болохо байна. Бэе бэе Морин жэлдэ гамнаха, бэе бэе хүлисэхэ, муу юумэ досоогоо хадагалан, удаан саг соо тэрэнэ һанаха хэрэггүй.

Харин политическэ байдалда дайсад номгорхо, "дулааралгын" байдалай шата тогтохо, тиимэһэе дипломадуудта ба эб найрамдал сахигшадта найдаха саг ерэхэ байна. Тиихэдэ гүрэнэй предпрятинуудые хүдэлгэхэ, фабрика болон заводуудта хүдэлхэ зониие олошоруулха зорилгонууд бэлүүлэгдэхэ. Гүрэнэй талаһаа социальна һалбариде, һуралсалда, элүүрые хамгаалгада, бусад предпрятинуудта анхарал хандуулагдаха. Шанга зан абаритай, ашалша сэдхэлтэй, мүнгэ зөөриее тооложо шадаха, өөрын хараалһан түсэбтэй, бэе мэдэнги, эрэлхэг зоригтой зониие Морин жэл дэмжэхэ байна. Эрдэмтэдые, шэнэ технологи, шэнэ юумэ нэбтэрүүлэгшэдые аргагүй ехээр Шэнэ жэлдэ Ураан дэмжэхэ юм. Шэнэ 2014 ондо түрэнэн үхибүүд ухаатай сэсэн, урагшаа һанаатай, шэнэ юумэндэ бэлээр дададаг, һурадаг байха байна. Залуушуулай ниитын эмхинүүд баһал дэмжэгдэхэ. Харин Морин жэлдэ ажалша, бэрхэ зониие Сатурн (мартын 2-һоо июлиин 19 хүрэтэр)

үргэхэ, туһалха байха.

Гэр бүлые, хүүгэдые дэмжэхэ зорилготойгоор гүрэнэй талаһаа програманууд Шэнэ жэлдэ би болохо. Энэ ерэхэ жэлэй зун мүнгэ ехээр түрэл гаралһаа урьһалжа бү абэгты гэжэ гэр бүлые бэхижүүлхэ үүргэтэй Юпитер һэргылнэ, үгы һаатнай, хэрэлдээн, шууялдаан болохо байна. 2014 ондо гэр бүлэ болоһон залуу айлнууд (июлиин 18-һаа августын 11 хүрэтэр) олон удаан жэлдэ бүхэ, зол жаргалтай гэр бүлэнүүд болохо байна!

2014 оной апрель (апрелиин 29-дэ), октябрь (октябриин 23-да) һарануудта наранай хиртэлгэнүүд болохо юм. Энэ хирэдэ бээдэе найданги зоной харгы зам хүгжэхэ, муу ушарнуудһаа, шалтаһаа (тамхи, хара тамхи татаха, архи ууха г.м.) һалахада, һайн, таатай саг болохо байна. Эдэ дээрэ нэрлэгдэн һарануудай үдэрнүүдтэ олон зоной хабаадалгатай суглаа, митингнүүдтэ байлсаһанай, шухала документ баталһанай, муу зонтой уулзаһанай хэрэггүй.

2014 ондо инаг дураар халиһан январь, февраль һарануудта Венерэ олон зоной зүрхэ хайлуулха байна. Тиимэһэе нэгэ бага номгорһон ханаһаа, мартын 6-һаа мэдэрэлэе шэнжэлжэ үзөөд, хуби заяагаа ниилүүлхэ наһанайнгаа хани нүхэртэй золгохо байнат гэнэн зүбшэл заабаринуудые тодорхойлнобди. Тиигээд августын 12-һоо баһал инаг дуранай мэдэрэлдэ, хүнгэн далинуудые ургуулжа, абтаха саг ерэхэ байха. Гансаараа ябаһан хүн олон нүхэдтэй болохо байна. Тиигэжэ олоной дунда талаан бэлигээ харуулха ёһотой болоно. Тиигэжэ Меркуриин аша нүлөөн доро бултантай тааража ядахагүй, зохидоор харилсаха арга олгогдохо байна. Гол шухала уулзалгануудһаа ерэхэ жэлэй майн 7-һоо 28 хүрэтэр

түсэблэхэ байнат гэжэ зурхай тайлбарилна. Энэ үе соо олон янзын үдэшэ, уулзалгануудта ябаха ёһотойт, шэнэ зоноор танилсахада, аша үрэтэй байха. Харин сентябриин 2-һоо хамтаараа ябаһан газартаа, коллективээрэе суг хэһэн ажалдаа һайн үрэ дүнгүүдые туйлаха байнат.

Январийн 31-дэ тэмдэглэхэ Сагаалгандаа, Сагаан һарадаа, шэнэ 2014 ондо, Хүхэ Модон Морин жэлдэ булта ажалдаа амжалтатай, ажабайдалдаа зол жаргалтай, хүн зондоо хүндэтэй, Хүхэ Мүнхэ Тэнгэри дороо аша буянтай, аза талаантай, элүүр энхэ, эбтэй эетэй, 2014 ондо сонсохогоһон Соёлой жэлдэ согтой, залитай, дуутай, шуутай, хүхюун, дорюун ябадалтай, сарюун зантай ажаһуухамнай болтогой!

"2014 оной астропрогноз"
гэнэн номһоо
Бэлигма ОРБОДОЕВА
хуряангыгаар оршуулан,
хэблэлдэ бэлдэбэ.

ЭХЭНЭРНҮҮДЭЙ ҮНДЭНЭН БУРЯАД ХУБСАНАН

Һамган дэгэлтэй, эсэрын (богони) уужатай эхэнэр

Һүүлэй үедэ зомнай үндэнэн буряад хубсаһаа эсгнэдэг боложо байнхай. Юрэ үдэрнүүдтэ буряад дэгэлэе хэрэглээшыегүй һаа, сагаалганһаа гадуур ехэ-ехэ баярай хэмжээ ябуулгануудта заабол үмдэдэг ёһо тогтожо эхилэнхэй. Жэшээн, хото хүдөөгэйшые гэртэжин хадамда гаража байһан басагандаа зорюута дэгэл оюулдаг, мүн тиихэдэ эхэнэрнүүдтэ ойн баярай дэгэл үмдэхүүлхэ гурим нэбтэржэ байнхай.

Үндэнэн хубсаһамнай олон янза боложо хубаардаг. Эхэнэрэй хубсаһан зүүн болон баруун буряадуудай гэжэ илгардаг байһаһаа гадна наһанһаань дулдыдаһан онсо шэнжэнүүдтэй гэжэ мэдэнэбди.

Заахан басагад арюун, хилэнсэггүй сэбэр гэжэ эрэ хүнэй зэргээр хүндэлэгдэдэг байһан. Тиимэһэе тэдэнэй хубсаһан эрэшүүлэйхидэл адлирхуугаар оёгдожо, һомон дэгэл гэжэ нэрлэгдэдэг. Дулаанай сагта ута тэрлигүүдые, хүйтэндэ арһан дэгэлнүүдые үмдэхүүлээд, заабол бэһээр бэһэлдэг.

Басаган ехэ боложо, бэе хүсэхэдөө, басаган дэгэл үмдэдэг. Эндэ бэһэн үгы боложо, дэгэлэй дээдэ болон доодо хубинууд аминдаа аад, адли үнгэтэй бүдөөр оёгдожо, сээжэ хормой хоёрой залгагдаһан газарын (матаргайгаарнь) туузаар гоёогдодог. Тохоноггүйгөөр, урда хойноо татаһатайгаар, энгэртэйгээр оёгдодог. Энгэрын амяараа эсхэгдэжэ, дэгэлдэе халагдаад, багахан хармаан боложо үгэдэг.

Басаган хадамда гарахадаа, һамган дэгэл үмдэжэ эхилдэг байгаа. Түрэ хуримай үедэ уужа үмдэхүүлэгдээд, сааһадаа тэрэн хубсаһанайнь гол зүйл боложо үгэдэг. Урда сагта эхэнэрнүүд уужагүйгөөр эрэшүүлэй нодэндэ харагдаха ёһогүй һэн. Уужа хоёр янзын байдаг: богони болон хормойтой. Богонинь эсэрын уужа гэжэ нэрлэгдэдэг, утань – морин уужа. Зунай тэрлиг оёгдоһон бүдһөөнь дулдыдан, шэршүү, торгон, магнал, даалин гэхэ мэтээр нэрлэгдэдэг. Үбэлэй хубсаһан тухай хэлэбэл, эхэнэрнүүдэй дэгэлэй доторын ехэнхидэе хониной арһаар оёгдодог байһан. Ноһононын ута, богонинь доо дулдыдажа, хүдэнэн дэгэл, нэһы дотортой, үзүүр дотортой, хүрбэдхэ дотортой дэгэл гэхэ мэтэ олон янзада хубаардаг. Мүн гадарлаһан бүдэйнгөө нэрээр магнал, хилэн, сэмбэ, хилгаһан гадартай гэхэ мэтээр илгардаг.

Эхэнэрэй гоёолто зүүдхэлнүүд олоншые һаань, дэгэлэй тобшонууд баһал тусхай гоёолто боложо үгэдэг байгаа. Дээдэ, дунда, доодо тобшо хадагдадаг. Тиихэдэе тобшо бүхэн өөрын удхатай һэн: дээдэ тобшо

Торгон гадартай үзүүр дотортой басаган дэгэлтэй, мүн торгон гадартай һомон дэгэлтэй басагад

– хэшэг буянай, дунда – үнэр баянай, доодо – адууһа мал баялигай һүлдэ тэмдэгтэй. Тобшонууд хэгдэнэн эдһэе дулдыдажа, модон, яһан, ээд, мүнгэн, шүрэ, номин тобшо гэхэ мэтээр нэрлэгдэдэг. Урданай зон тобшоёо тайлахадаа, дээрһэе эхилэ, харин тобшол-ходоо, дороһоо захала, тиигэбэл ута наһатай болохош гэжэ хэлсэдэг.

Дыжит МАРХАДАЕВА.

ЗУРХАЙ

Декабриин 9, гарагай 2, монгол литын 7

Энэ үдэр элбэг баян ба ядамаггүй байдал арьбадхаха ёһолол бүтээхэд, эм бэлдэхэд, газар эдлүүрилхэ ба уһаар хангалгын ажал хэхэдэ хайн. Холын харгыда гаралтагүй.

Нохой, Хонин жэлтэндэ хайн. *Үһэ абабал, хэлэ аман, хэрэлдээн гараха.*

Энэ үдэр "Гандан" дуганда һама, Жамсаран сахюусанууд үглөөнэй 9 саһаа хурагдаха, үдэрэй 14 саһаа "Табан харюулга" уншагдаха.

Декабриин 10, гарагай 3, монгол литын 8

Энэ үдэр дасан дуган ба нангин шүтөөнэй байрануудые бодхоолгондо, арамнайлганда ба

муу хүсэ һуудхаруулхада хайн. Холын харгыда гарахада хайн. Газар хахалха, таряа тарихада, гэрлэхэдэ, хубсаһа эсхэхэдэ урагшатай.

Могой, Морин, Гахай, Хулгана жэлтэндэ хайн, Бишэн, тахья жэлтэндэ муу.

Үһэ абабал, наһан утадхагдаха.

Энэ үдэр "Гандан" дуганда һама, Жамсаран сахюусанууд үглөөнэй 9 саһаа хурагдаха, үдэрэй 14 саһаа "Отошо" хурал уншагдаха.

Декабриин 11, гарагай 4, монгол литын 9

Энэ үдэр "зөөлэн" хэрэгүүдтэ, жэшэнь, наймаа эрхилхэдэ хайн. Холын харгыда гаралтагүй.

Луу, Хулгана, Гахай, Үхэр жэлтэндэ хайн, Могой, Морин жэлтэндэ муу.

Үһэ абабал, үбшэн үсөөн дайралдаха.

Энэ үдэр "Гандан" дуганда һама, Жамсаран сахюусанууд үглөөнэй 9 саһаа хурагдаха, үдэрэй 14 саһаа "Табан харюулга" уншагдаха.

Декабриин 12, гарагай 5, монгол литын 10

Энэ үдэр нангин шүтөөнэй ба бусад барилга эрхилхэдэ, холын харгы ба аяншалгада гарахада хайн.

Бар, Туулай, Бишэн, Тахья жэлтэндэ хайн, Үхэр, Нохой, Хонин, Луу жэлтэндэ урагшатай.

Үһэ абабал, үе мүсын мэдэрэл хүсэтэй болохо.

Энэ үдэр "Гандан" дуганда һама, Жамсаран сахюусанууд үглөөнэй 9 саһаа хурагдаха, үдэрэй 14 саһаа "Табан харюулга" уншагдаха.

Декабриин 13, гарагай 6, монгол литын 11

Энэ үдэр мал арьбажуулхада, үсхэбэрлэхэдэ хайн. Малай ами табижа болохогүй. Буянта хэрэг эрхилхэдэ, үзгэлдэ һургаха, ном уншаха, уран урлалда һураха, тунһатай ба сэсэн үгэнүүдые шагнаха ба хэлэхэдэ хайн. Холын харгыда гаралтагүй.

Могой, Морин, Бишэн, Тахья, Хонин жэлтэндэ хайн, Бар, Туулай жэлтэндэ муу.

Үһэ абабал, үе мүсын мэдэрэл хурсадхагдаха.

Энэ үдэр "Гандан" дуганда һама, Жамсаран сахюусанууд үглөөнэй 9 саһаа хурагдаха, үдэрэй 14 саһаа "Табан харюулга" уншагдаха.

Декабриин 14, гарагай 7, монгол литын 12

Энэ үдэр "зөөлэн" хэрэгүүдые, дасан дуган бодхоолгодо, бусад барилга эрхилхэдэ, зарлиг тараахада, тушаалда томилогдоходо хайн. Холын харгыда гарахада ба шийдхэбэри гаргахада хайн.

Бар, Бишэн, Үхэр жэлтэндэ хайн, Гахай, Хулгана жэлтэндэ муу.

Үһэ абабал, үбшэн тудажа магад.

Энэ үдэр "Гандан" дуганда "Баян Намсарай" үглөөнэй 9 саһаа хурагдаха, үдэрэй 14 саһаа "Дзамбала" хурал уншагдаха.

Декабриин 15, гарагай 1, монгол литын 13

Энэ үдэр гэрнүүдые ба хотонуудые барихада, газар элдүүрилхэдэ, шабар худхахада хайн. Холын харгыда гараха ба эдэе хоол худалдан абахада хайн. Мал худалдахада муу.

Луу жэлтэндэ хайн.

Үһэ абабал, зол жаргалтай болохот.

Энэ үдэр "Гандан" дуганда "Бурхан баабай" хурал үглөөнэй 9 саһаа уншагдаха, үдэрэй 14 саһаа "Алтан Гэрэл" уншагдаха.

Зурхай "Гандан" дуганда бэлдэгдэ.

Уншагшадаймнай туршалгануудһаа

УРАН ҮГЭТЭЙ НҮХЭСЭДЭГ УРАН ДАРХАН

Убашеев Владимир Лопсонович 1947 ондо Балагта нютагта түрэн. Мүнөө наһанайнгаа амаралтада гаранхай. Бага балшар наһандаа хамтын ажалда ажаллаһан. Үнгэрһэн 2012 оной май һарада Россиин түб Москва хотодо аймагай зүгһөө эблэрэн бүридэһэн бүгэдэ Россиин бага яһатанай долоодугаар выставкэдэ хабаадалсаһан байна. Шулуугаар һиилэһэн бүтээнүүдээрээ түрүү һуури эзэлжэ, выставкын медаль, грамотада хүртөөд ерээ. һанаан бодолдоо түрэн нютагаа һанан, нэгэ хэдэн мурнуудые зорюулна.

В.Л.Убашеев

АХА, МИНИИ АХА

Түби дэлхэй дээрэ тодорһон Тунгалаг сэбэр агаартай Түрэн минии нютаг Аха, минии Аха.

Байгаалиин хайханда мүнделһэн, Баглаа сэсэгээр бүрхөөгдэһэн, Балшар наһанайм нютаг - Балагта, минии Балагта.

Алтан мундэргын ара талада Аршаан булагаар суурһаһан Арад зоноороо хүндэмүүшэ Аха, минии Аха.

* * *

Боориһоо бурьялһан булагнай Баянхан дайдаа ундалуулна. Бултанай дундаһаа эдэлһэн Буряадхан аялгам хайхан даа.

Араһаа харьялһан аршаамнай Арад зоноо аргална. Аша, хайхан зээнэрнай Аба, эжыгээ баярлуулна.

* * *

Уулаһаа урдаһан ундамнай Уужамхан дайдаа хэргээнэ. Урихан хөөрхэн үринэрнай Үбгэд, хүгшэдөө баясуулна.

* * *

Бооридоо ургаһан бургааһан Бүгэмэ үдхэн намаатай. Баабайн эрхэ басаган Баяртай һонин зугаатай.

Уулада ургаһан улаалзай Улаахан хайхан сэсэгтэй. Ушарһан ганса инагни Урматай сэсэн бодолтой.

БУРИН ХААНАА МАГТАҢАН МҮРНҮҮД

Мандан гараһан улаан наран Мүнхэ һарьдагаа толотуулна. Толоной элшэ туяанууд Тоонто дайдыем гэрэлтүүлнэ.

Буряад зонойм домог болоһон Бүгэдын шүтэхэ мүргэлтэй, Байра байдалыень һайжаруулжа, Баяр баясхалан асаржа,

Буян хэшэг үргөөлта, Бурин-хаан, Бурин-Хаан! Ургажа гараһан нарамнай Уулын орой харгаана.

Һаруул хайхан толонһоонь Нэрьен байна нютагни. Уужам дайдаа домог болоһон Улад зоной шүтэхэ мүргэлтэй, Уг гарбалыень һайжаруулжа, Ухаан бодольень сэлмээхэ Ута наһанай үрээлтэй Бурин-хаан, Бурин-Хаан! Халыахаар гараһан нарамнай Хабтагай дайдаа дулаасуулна. Халуун хайхан дүлэнһөөнь Хүхэрэн ноһоорон нютагни. Хүршэ зоной домог болоһон Хэбтэжэ шүтэхэ мүргэлтэй, Хэрэг зоригыень бүтээлсэжэ, Холын газарта хараа боложо, Хамаг зоноо харан байдаг Бурин-хаан, Бурин-Хаан!

* * *

Һүмбын боориһоо ундатай, һарьдаг уулаһаань удхатай, һоёд угсаатан гарбалтай, һарын һаруул толон доро һаадаг номоо татанхай, һэбшээ һалхияа залажа, һэмээхэн гэтэнэ һоёднай.

Сархы голһоонь ундатай, Сэлгээхэн дайдаһаань удхатай, Саатан уг гарбалтай, Сагаан һүрэг баялигтай, Сэлмэг һарын толон доро Сахюур буугаа һомолонхой, Шэдэрһэн бороо болуулһаар Шэбэнэн һууна һоёднай.

* * *

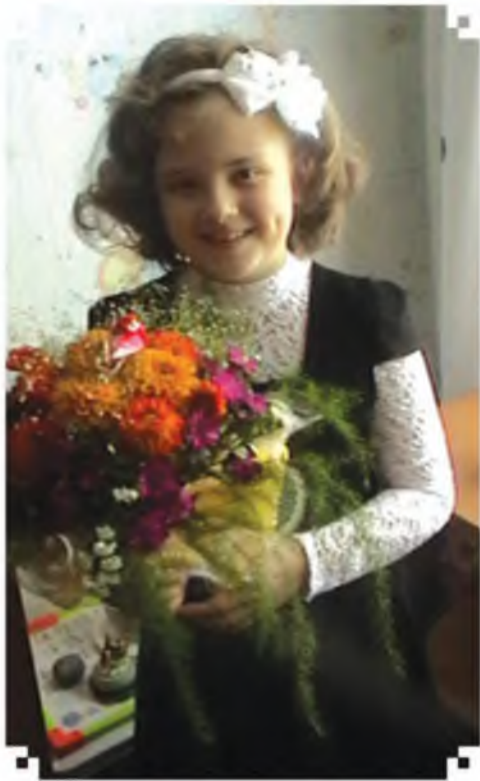
Һанхуур һоёд һамые һорһон дэгэл гоёоно, һаарал, буурал унааень һарьһан уута гоёоно.

Манай энэрил хайрата эжы Дарима Данзановна Эрдыниевае һүүлшынь замда мордохуулхада туһа үзүүлһэн "Буряад үнэн" Хэблэлэй байшангай коллективтэ, дүтэ ойрын зондо, нүхэдтэнь халуун баярые хүргэнэбди.

Дамчеевтэнэй, Кларктнай бүлэ.

<p>Буряад үнэн</p> <p>Учредители: Глава Республики Бурятия, Народный Хурал Республики Бурятия, Правительство Республики Бурятия Директор-главный редактор - В.В.ХАРТАЕВ</p> <p>Редактор - Т.В.САМБЯЛОВА</p> <p>Редакционная коллегия: И.М.Егоров, П.Л.Носков, М.В.Калашников, И.В.Смоляк (Правительство РБ), А.С.Коренев, Ц.Б.Баттеев, В.Р.Булдаев, Ц.Э.Доржиев (Народный Хурал РБ), А.В.Махачкеев - зам.директора, Д.Б.Гуродармаева - зам.редактора, С.Б.Байминова - ответственный секретарь, Г.Х.Дашеева, Д.Ц.Мархадаева, Б.В.Балданов, В.Д.Дамдинова.</p>	<p>ТЕЛЕФОНЫ:</p> <p>21-54-54 - приемная 21-35-95 - замдиректора - редактор газеты "Бурятия" 21-68-08 - редактор 21-64-36 - замредактора, ответственный секретарь 21-67-81 - выпускающий отдел 21-63-86 - отдел экономических проблем, отдел фотоиллюстраций 21-63-86 - отдел социально-политических проблем 21-64-36 - отдел гуманитарных проблем, отдел бурятского языка и перевода, редакция журнала "Одон" 21-06-25 - редакция журнала «Байгал» 21-60-21 - редакция журнала «Морин Хуур», отдел книгоиздания 21-62-62 - реклама 21-50-52 - отдел распространения</p>	<p>Адрес РЕДАКЦИИ И ИЗДАТЕЛЬСТВА: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. ГАУ РБ «Издательский дом «Буряад үнэн».</p> <p>Подписной индекс 50901 Газета зарегистрирована Региональным управлением регистрации и контроля за соблюдением Законодательства Российской Федерации о средствах массовой информации в Республике Бурятия Свидетельство ПИ № ТУ03-00304 от 29 июля 2013 г. www.burien.ru e-mail: unen@mail.ru</p> <p>Газета набрана и сверстана в компьютерном центре Издательского дома «Буряад үнэн». Отпечатано с готовых диапозитивов в ОАО «Республиканская типография». Адрес типографии: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13. Подписана в печать 4.12. 2013 в 17.00 - по графику; 4.12.2013 г. в 17.00 - фактически. Объем 6 п.л. Заказ №2698. Тираж - 4000 экз.</p> <p>Цена свободная.</p> <p>Редакция принимает печатные рукописи. Рукописи и фото не рецензируются и не возвращаются. Автор несет ответственность за представленные материалы. За содержание объявлений редакция ответственности не несет. Все справки у рекламодателя.</p> <p>* Материалы на платной основе. ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ - каб. 1, 13 (I этаж), Тел.: 21-62-62, 21-60-91 тел./факс: 21-54-54</p>
---	--	--

Проба пера

Что есть счастье?

Для оленя, что есть счастье?
Для оленя есть кора.
Для дельфина, что есть счастье?
Что есть море и волна.
А для мамы, что есть счастье?
То, что есть на свете Я!

Страна Затей

Здесь камни бегают, шумят.
Шагают, шаркая деревья.
И здесь улитки полетят,
Как эти чудные мгновенья.
Гора - не камень здесь, а заяц.
Береза - брат олень.
И ровным счетом ничего о ней не зная,
Ищу ее - Страну Затей.

Последний миг Прометея

И засмеялся он в лицо Богам:
- О, Боги! Как же вы наивны!
Я говорю, я говорю всем вам:
Пусть над моей судьбой прольются ливни,
Хотел помочь я людям просто так, -
Сказал и рухнул он в Тартар.
А люди, с полными решимости сердцами,
Хранят его бушующий огонь веками.

Маруся Олифиренко,
ученица 5 класса гимназии №14

Водопад

Здесь между наших гор Саянских
Шумит, гремит, могучий водопад.
Он вод стремлением обилен
И шумом льющихся прохлад.
Сиден он, быстр и могуч.
И брызгами своими о камни,
Он мог бы достать до самых туч.
Вороча камни под водой,
Стремится быстрою стрелой.
И окунувшись в водопад,
Ты будешь сильно рад.

Уһан хүүюур

Хабшуу хабсагайн хоорондуур
Хүүенэ, нэернэ уһан хүүюур.
Хүйтэн уһанай амин
Хүнэй бэе һэрюусүүднэл.
Хүшэтэй, түргэн уһан хүүюур!
Манган томо шулуунууд
Нааданхайнуудтал мухарина.
Наранай толондо холонготон,
Мүнгэн гэшхүүртэл ялалзан,
Манай сэдхэл баясуулна.

Зоригто Сымбылов,
Аршаанай лицей-интернадай
11-дэхи классай хурагша.

**ТААГТЫ! ШЭРДЭГТЫ!
ТААБАРИНУУД**

Олон һабартайб,
Олон гартайб,
Ори ганса хүдтэйб.
(новоуц)

Амһартыень эмдэнгүй
Амталхашьегүйш,
Эдихэшьегүйш.

(дөвөг)

Хэды ехээр амтархажа
Эдинэбибди.
Тэды соонь үлэжэл байдаг,
Дундаржашье, дууһажашье
Үгэдэггүй.

(ехежес дөвөг)

Түрэнһэн дайдань холо,
Тэрүү дээрэ үлгөөтэй.
Дундаа сагаан тоһотой,
Дамбагар хүрин арһатай.

(дөвөг һичлэх)

Нэгэ торхо соо
Хоёр янзын тоһон.

(негүнх)

Н.Артугаевагай «Эдир зурааша» гэнэн номһоо абтаба.

Таагаад туршагты!

**Байгаали тухай
таабаринууд**

- Абын хүнжэлые эбхэжэ барахагүй.
- Жэн торгон захагүй, жэжэ һубад нүхэгүй.
- Забагта занданда аяга хабшуулаатай.
- Заан заадаба, замби, түбин амитад хуу хүдэлбэ.
- Газа агта морин, гэртэ аргамжын үзүүр.
- Үрхэ дээрэ үрөөлэ хилээмэн.
- Мүльһэн дээрэ мүнгэн аяга.
- Мүльһэн дээрэ мүнгэн шагта.
- Зундаа ургаагүй зургаан улаан сэсэг үбэл ургаба.
- Үһэтэй сэмбэ, үһэгүй сэмбэ.
- Хүлгүй аад лэ, гүйдэг, һабаргүй аад лэ, абирдаг, далигүй аад лэ, нийдэдэг, буусагүй аад, нүүдэг.
- Хүлгүй аад, гүйбэ, далигүй аад, нийдэбэ.
- Атан тэмээн ангас гэбэ, аргамжын үзүүр ялас гэбэ.
- Хальмагууд тус таабариине ондоогоор тайлбарилдаг. Жэшээлхэдэ, Могой, хэээ гээд хэлсэдэг байна.
- Ерэнхэй ехэ азарга шангаар инсагаалаа, ерэн гурбан гүүниинь бултадаа унагалаа.
- Боро морин инсагаалаа, ерэн юһэн гүүн унагалаа.

- Хада дээрэ бугын урамдахада, ожорһон сооһоо һогоон гарана.
- Гар, хүлгүй аад, үүдэ онгойлгодог.
- Хаһагүй мориине хаажа, боожошье ядааб.
- Хара морин тогтонгүй гүйнэ.
- Хара мори хазаарлахын аргагүй.
- Баабайнь «Ябая!» гээ, хүбүүниинь «Хэбтэе!» гээ, басаганиинь «Байя!» гээ.
- Нэгэниинь «Ябая!» гээ, хоёрдохинь «Байя!» гээ, нүгөөдэнь «Хэбтэе!» гээ.

